

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το μπαρ KGB αποτελεί έναν δημοφιλή προορισμό για υποψιασμένους επισκέπτες και μποέμ κατοίκους του Μανχάταν. Χωμένο στις παρυφές του Λούουερ Ιστ Σάιτ, στους δρόμους που έχουν μεταμορφωθεί από την εισβολή των δυναμικών μεσαίων στρωμάτων, το μπαρ προσφέρει μια καταβύθιση σε ένα παρελθόν που φαίνεται οριστικά χαμένο. Όπως ακριβώς προΐδεάζει το όνομά του, στους τοίχους του γερασμένου κτίσματος κυριαρχούν σοβιετικές αφίσες, αναμνηστικά και τεκμήρια που αντανακλούν την αισθητική του κομμουνιστικού κινήματος του 20ού αιώνα. Έτσι, μπορεί κανείς να παραγγείλει το ποτό του ατενίζοντας μια ασπρόμαυρη (τι άλλο;) σοβιετική οθόνη, να συνομιλήσει στα φαρδιά ξύλινα τραπέζια υπό το βλοσυρό βλέμμα μιας προτομής του Λένιν, να παρακολουθήσει μια πρωτοποριακή παράσταση ή μια λογοτεχνική βραδιά στην παρακείμενη «Κόκκινη Αίθουσα».

Μέσα στην ευχάριστη ατμόσφαιρα που δημιουργεί ο χαμηλός φωτισμός, λίγοι θαμώνες προσέχουν μερικές φωτογραφίες με χαμογελαστά πρόσωπα και μάλλον ακόμα λιγότεροι τις ταυτίζουν με το μέρος στο οποίο βρίσκονται. Και όμως, τα πρόσωπα που απεικονίζονται στις φωτογραφίες σύχναζαν στον ίδιο χώρο. Τότε είχε την επωνυμία Ukrainian Labor Hall και φιλοξενούσε, από τη δεκαετία του 1940, τις κοινωνικές και πολιτικές δραστηριότητες της συνεκτικής κοινότητας των Ουκρανών κομμουνιστών της Νέας Υόρκης. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 είχαν απομείνει ελάχιστοι και το κτίριο περιήλθε στην κατοχή του σημερινού ιδιοκτήτη. Στο ίδιο λοιπόν σημείο όπου στα χρόνια των μακαρθικών διώξεων οι υπεύθυνοι της λέσχης έκρυβαν έντυπα, έγγραφα και άλλα δυνάμει ενοχοποιητικά τεκμήρια, σήμερα η επιτυχία του μπαρ KGB υπενθυμίζει την ταλάντευση των δυτικών κοινωνιών ανάμεσα

στην ειρωνεία και στη νοσταλγία γι' αυτό που κάποτε συγκινούσε πολλούς και τρώμαζε ακόμα περισσότερους.

Δυστυχώς, το βιβλίο αυτό δεν εξετάζει την ιστορία των μπαρ της Νέας Υόρκης. Στο επίκεντρό του έχει τους μετανάστες και τις μετανάστριες που οργάνωσαν την καθημερινότητά τους στις Ηνωμένες Πολιτείες μέσα από τις ιδέες, τις νοοτροπίες και τις αντιλήψεις του σοσιαλιστικού και του κομμουνιστικού κινήματος. Εστιάζοντας την προσοχή μου στην ιστορία της ελληνικής, και στη συνέχεια ελληνοαμερικανικής, Αριστεράς, από τις αρχές του 20ού αιώνα έως και τα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου, επιθυμώ να αναδείξω τα πολλαπλά νήματα που συνέδεαν τις ιδέες της ριζικής κοινωνικής μεταβολής με την καθημερινότητα και τους μετασχηματισμούς της μεταναστευτικής εμπειρίας. Αυτό που κυρίως με ενδιαφέρει είναι να διερευνήσω το πώς, σε συγκεκριμένες ιστορικές στιγμές, οι «αόρατοι άνθρωποι», δηλαδή οι ανώνυμοι μετανάστες, στράφηκαν προς την Αριστερά, αναζητώντας διέξοδο από τις περιοριστικές συνθήκες του παρόντος. Η αναζήτηση αυτή δεν είχε απλώς τον χαρακτήρα της ένταξης σε ένα διαμορφωμένο πολιτικό και κοινωνικό σύμπαν. Αντίθετα, υποστηρίζω ότι οι σκέψεις, οι επιθυμίες και η δράση των ίδιων των μεταναστών υπήρξαν καθοριστικές για τη διαμόρφωση και αναδιαμόρφωση του εργατικού, σοσιαλιστικού και κομμουνιστικού κινήματος στις ΗΠΑ. Στη σελίδα 335 του ανά χείρας βιβλίου υπάρχει μια φωτογραφία· είναι η χορωδία του Ελληνικού Εργατικού Εκπαιδευτικού Συνδέσμου της Νέας Υόρκης, τη δεκαετία του 1930. Ποια ήταν, άραγε, η κινητοποιητική δύναμη που έκανε μετανάστες και μετανάστριες να τραγουδούν επαναστατικούς ύμνους στις Ηνωμένες Πολιτείες;

Προφανώς, δεν υπάρχει μία μόνο απάντηση στο ερώτημα αυτό. Υπάρχει ωστόσο, κατά τη γνώμη μου, μια κοινή αφετηρία που συνδέει την υπερατλαντική μετανάστευση και τον πολιτικό ριζοσπαστισμό. Η μετανάστευση και οι επαναστατικές ιδέες φάνταζαν να εγγυώνται την προοπτική ενός ελπιδοφόρου μέλλοντος για εκείνους και εκείνες που ήταν πρόθυμοι να το διεκδικήσουν. Οι Ηνωμένες Πολιτείες ως προορισμός υπόσχονταν μια νέα αρχή, απαλλαγμένη από την απολυταρχική καταπίεση, τις θρησκευτικές διώξεις, τις ταξικές διακρίσεις και τη μόνιμη καθημερινότητα της αγροτικής φτώχειας της Κεντρικής, της

Ανατολικής και της Νότιας Ευρώπης. «Δώστε σε εμένα», καλούσαν τις ευρωπαϊκές κοινωνίες οι στίχοι της Emma Lazarus, στη βάση του Αγάλματος της Ελευθερίας, «τις κουρασμένες, τις φτωχές, τις συνωστισμένες μάζες σας, που θέλουν να αναπνεύσουν ελεύθερα». Ανάμεσα στο 1892 και στο 1924 σχεδόν είκοσι εκατομμύρια άνθρωποι ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα αυτό, φτάνοντας στο Έλις Άιλαντ. Η μεγαλύτερη έως τότε πληθυσμιακή κίνηση της νεότερης ιστορίας αποδεικνυε έμπρακτα την ελκτική δύναμη της αμερικανικής πρόσκλησης. Οι αγανείς εκτάσεις, η απουσία εστεμμένων, η κατοχυρωμένη ανεξιθρησκία, και κυρίως η προοπτική της ατομικής ευημερίας καθιστούσαν τις ΗΠΑ συνώνυμες με τις απεριόριστες δυνατότητες του μέλλοντος. Εκεί, όλα μπορούσαν να συμβούν. Οι Ηνωμένες Πολιτείες ταυτίζονταν με το μέλλον· ήταν, άλλωστε, ο «Νέος Κόσμος».

Η προοπτική ενός «νέου κόσμου» υπήρξε η ραχοκοκαλιά των επαναστατικών κινήματων του 19ου και του 20ού αιώνα. Ανεξάρτητα από τις αναρίθμητες εσωτερικές διαφοροποιήσεις και ιδεολογικές ασυμφωνίες τους, σοσιαλιστές, κομμουνιστές, ριζοσπάστες και αναρχικοί μοιράζονταν έναν κοινό καταστατικό πυρήνα: την πίστη στη δυνατότητα μετάβασης σε μια νέα ιστορική εποχή, η οποία θα κατοχύρωνε την κοινωνική ισότητα και την πολιτική ελευθερία, απελευθερώνοντας έτσι τις απεριόριστες δυνατότητες της ανθρωπότητας να ευημερήσει. Ο «νέος κόσμος», ο στόχος δηλαδή μιας νέας κοινωνικής οργάνωσης, υπήρξε το κοινό όραμα για εκείνους και εκείνες που αναζήτησαν μέσα από την πολιτική τους στράτευση το τέλος της ανθρώπινης προϊστορίας, δηλαδή της εποχής του πολέμου, της εκμετάλλευσης και της ταξικής ανισότητας. Στα μάτια τους, οι Ηνωμένες Πολιτείες κατείχαν ξεχωριστή θέση. Η ατμομηχανή της παγκόσμιας οικονομίας δεν θα μπορούσε παρά να οδηγηθεί κάποια στιγμή σε ένα σημείο ανυπέρβλητης συσσώρευσης κοινωνικών αντιθέσεων. Τότε θα είχε, πλέον, φτάσει η εναρκτήρια στιγμή της μεγάλης πορείας προς το μέλλον. Σήμερα μπορεί να μας εκπλήσσει η ιδέα αυτή, αλλά οι επαναστάτες του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα εκτιμούσαν ότι ο κατεξοχόν τόπος στον οποίο θα μπορούσε να αναδυθεί ο δικός τους «νέος κόσμος» ήταν εκείνος όπου όλα μπορούσαν, εν τέλει, να συμβούν: οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.

Τίποτα, ίσως, δεν συμπυκνώνει καλύτερα την πρόθεσή μου να διαπλέξω την ιστορία της μετανάστευσης με την ιστορία των ριζοσπαστικών κινημάτων από τις παραλληλίες ανάμεσα στο σονέτο της Emma Lazarus *Ο Νέος Κολοσσός* και στην αμερικανική μετάφραση της *Διεθνούς*. Το πρώτο γράφτηκε το 1883 και βρίσκεται, από το 1903, εντοιχισμένο στη βάση του Αγάλματος της Ελευθερίας. Παρέθεσα, λίγο παραπάνω, μερικούς στίχους· από εκεί προέρχεται η πρόσκληση των Ηνωμένων Πολιτειών σε εκείνους (που θέλουν να αναπνεύσουν ελευθερα). Στον επόμενο στίχο, η πρόσκληση γινόταν πιο συγκεκριμένη: «Δώστε σ' εμένα [...] τους κολασμένους» (the wretched). Ο γεωγραφικός Νέος Κόσμος υποδεχόταν τους καταφρονεμένους του χτες, τους «κολασμένους», παρέχοντάς τους τη διαβεβαίωση ότι το μέλλον τους ανήκε. Την ίδια εποχή, το 1902, ένας σοσιαλιστικός εκδοτικός οίκος στο Σικάγο κυκλοφόρησε μια συλλογή με εργατικά και επαναστατικά τραγούδια.¹ Η επιτομή περιείχε στίχους και μελωδίες από τη Δυτική Ευρώπη. «Εμείς οι Αμερικανοί σοσιαλιστές μόλις τώρα έχουμε αρχίσει να τραγουδάμε», διευκρίνιζε η εισαγωγή, προκειμένου να εξηγήσει την ανάγκη προσαρμογής των ευρωπαϊκών στίχων στις αμερικανικές πραγματικότητες. Εκεί, ανάμεσα στην *Κόκκινη Σημαία* και τη *Μασσαλιώτιδα*, εμφανίζεται η πρώτη αμερικανική εκδοχή της *Διεθνούς*. Ο εκδότης και επιμελητής Charles H. Kerr επέλεξε να στηριχτεί στο γαλλικό πρωτότυπο, παραμερίζοντας την υπάρχουσα βρετανική εκδοχή. Στον πρώτο λοιπόν στίχο, όταν η *Διεθνής* προσκαλεί τους παραγωγούς του πλούτου να ξεσηκωθούν, με έπαθλο το ισόβιο βασίλειο της ισότητας και της ελευθερίας, ο Kerr διάλεξε προσεκτικά τις λέξεις: «Εμπρός της Γης οι κολασμένοι» (A-rise ye wretched of the Earth).

Ο παρατηρητικός αναγνώστης θα έχει ήδη διακρίνει την εμφάνιση της σχετικά σπάνιας λέξης «wretched», δηλαδή των «κολασμένων», στους στίχους του *Νέου Κολοσσού* και της *Διεθνούς*. Οι «κολασμένοι», δηλαδή εκείνοι που είχαν υποφέρει σιωπηλά για δεκαετίες, περιγράφονται και στα δύο ποιήματα ως το υποκείμενο που διαθέτει –είτε το γνωρίζει είτε όχι– την αναζωογονητική δύναμη η οποία είναι ικανή να μετασχηματίσει ριζικά τους όρους της καθημερινότητάς του και να

¹ *Socialist Songs with Music*, Charles H. Kerr & Company, Σικάγο 1902.

αναμορφώσει την κοινωνία στο σύνολό της. Αυτό λοιπόν που μοιράζονται οι Ηνωμένες Πολιτείες με τις ιδέες του κοινωνικού εξισωτισμού είναι η πρόσκληση και η εμπιστοσύνη στους «κολασμένους». Υπάρχει όμως, εδώ, και κάτι επιπλέον: η υπόσχεση ενός ανοιχτού μέλλοντος με απεριόριστες δυνατότητες, σε σχέση με τα αυστηρά καθορισμένα όρια του παρόντος, που εξέφραζε ο Παλιός Κόσμος, γεωγραφικά και κοινωνικά. Εδώ λοιπόν βρίσκεται η αφετηρία της *Κόκκινης Αμερικής*: στα αξεδιάλυτα νήματα που συνδέουν τον οραματισμό ενός Νέου Κόσμου με τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές πραγματικότητες των Ηνωμένων Πολιτειών.



Οι σοσιαλιστικές και κομμουνιστικές εκδόσεις, οι εφημερίδες και τα περιοδικά, οι μεταναστευτικές οργανώσεις που συνδέονταν με πολιτικούς φορείς της αμερικανικής Αριστεράς, τα μαχητικά και πολυεθνικά εργατικά συνδικάτα συγκροτούν το πλαίσιο του μεταναστευτικού εργατικού ριζοσπαστισμού στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Η χρονική αντοχή και η κοινωνική αναπαραγωγή του φαινομένου υπήρξε αξιοσημείωτη. Από το 1918 έως το 1956, για σχεδόν σαράντα χρόνια, διαδοχικές εφημερίδες (*Η Φωνή του Εργάτου*, 1918-1924· το *Εμπρός*, 1924-1939· η *Ελευθερία*, 1939-1941· το *Ελληνοαμερικανικόν Βήμα* 1941-1956) εξέφραζαν στα ελληνικά το διανοητικό, κοινωνικό και πολιτικό φορτίο της Αριστεράς. Προφανώς, δεν πρόκειται για μια αποκλειστικά ελληνική ιστορία. Η αμερικανική Αριστερά του 19ου και του πρώτου μισού του 20ού αιώνα υπήρξε σε μεγάλο βαθμό μεταναστευτική, και μόνο μέσα από τις κοινές μεταναστευτικές εμπειρίες μπορούμε να κατανοήσουμε τη δυναμική των ριζοσπαστικών ιδεών στο εσωτερικό της κάθε κοινότητας.

Παρά ταύτα, η ελληνική περίπτωση έχει το δικό της ενδιαφέρον. Οι μετανάστες από την Ελλάδα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία έφταναν στις Ηνωμένες Πολιτείες δίχως, κατά κανόνα, να έχουν έρθει προηγουμένως σε επαφή με σοσιαλιστικές ή και συνδικαλιστικές δραστηριότητες. Υπό την οπτική αυτή διέφεραν, για παράδειγμα, από τους Εβραίους μετανάστες που συχνά προέρχονταν από τα επίκεντρα του σοσιαλισμού της Ανατολικής Ευρώπης ή τους Ιταλούς εργάτες από

τον αναπτυγμένο βιομηχανικό Βορρά, οι οποίοι έφεραν μαζί τους την επιρροή των ιδεών της συλλογικής οργάνωσης και διεκδίκησης. Κατά συνέπεια, η μελέτη του ελληνικού μεταναστευτικού ριζοσπαστισμού αναδεικνύει την πολιτικοποίηση στην Αριστερά ως μια διακριτή εκδοχή εξαμερικανισμού, η οποία διαπλεκόταν με την προσπάθειά τους να ερμηνεύσουν τις νέες πραγματικότητες της βιομηχανικής εργασίας, της εκμετάλλευσης της εργατικής τους δύναμης και της κοινωνικής τους περιθωριοποίησης. Στη διαδικασία αυτή όμως υπήρχε μια ενδιαφέρουσα περιπλοκή. Ανεξάρτητα από τις διακηρύξεις των ίδιων των ριζοσπαστών, τα όσα συνέβαιναν στην Ελλάδα εξακολουθούσαν να τους συγκινούν, να τους κινητοποιούν, να διαψεύδουν τη βεβαιότητά τους ότι όλα αυτά ανήκαν οριστικά στο παρελθόν. Κατά συνέπεια, η ελληνοαμερικανική Αριστερά μπορεί να λειτουργήσει ως μια παραδειγματική περίπτωση για τις ταλαντεύσεις και μετατοπίσεις της πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης. Οι άνθρωποι αυτοί στράφηκαν προς την Αριστερά στις Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά τούτη η επιλογή τους αφορούσε ταυτόχρονα τον τρόπο με τον οποίο ατένιζαν τον γεωγραφικό τόπο που είχαν αφήσει πίσω τους.

Πέρα όμως από αυτό, η εξέταση της διαδρομής του ελληνοαμερικανικού ριζοσπαστισμού μας προσφέρει κάτι ακόμα πιο σημαντικό: αναδεικνύει την πολλαπλότητα της μεταναστευτικής εμπειρίας. Προφανώς δεν συνομίλησαν όλοι οι Έλληνες μετανάστες με το σοσιαλιστικό και κομμουνιστικό κίνημα. Σίγουρα, πολλοί αναζήτησαν την οργάνωση της καθημερινότητάς τους μέσα από διαφορετικούς δρόμους: τα εθνοτοπικά σωματεία, τις θεσμικές ελληνοαμερικανικές οργανώσεις, την ορθόδοξη Εκκλησία, τις πατριωτικές ενώσεις που αναφέρονταν στα όσα συνέβαιναν στην Ελλάδα. Ακόμα και έτσι όμως, η επιρροή της Αριστεράς, άλλοτε μεγαλύτερη και άλλοτε μικρότερη, μας βοηθάει να αντιληφθούμε τους τρόπους διαμόρφωσης των στάσεων αυτών. Στη δημόσια συζήτηση επικρατεί η βεβαιότητα ότι οι ελληνοαμερικανικές κοινότητες, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ταυτίστηκαν με έναν μαχητικό αντικομμουνιστικό λόγο, κάτι το οποίο, σε μεγάλο βαθμό, ισχύει. Ταυτόχρονα όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο ελληνοαμερικανικός αντικομμουνισμός, όπως επιχειρεί να δείξει η παρούσα μελέτη, διαμορφώθηκε μέσα από την αντιπαράθεση με έναν αρχικά ισχυρό

ανταγωνιστικό πόλο, τον οποίο συνιστούσε το ελληνικό και το αμερικανικό κομμουνιστικό κίνημα.

Έχοντας αυτό κατά νου, η μελέτη της ελληνοαμερικανικής Αριστεράς μας βοηθά να διερευνήσουμε ευρύτερες διεργασίες, συγκρούσεις και μετασχηματισμούς της ελληνικής παρουσίας στις Ηνωμένες Πολιτείες. Έτσι, η επιμονή της στα ζητήματα της μισθωτής εργασίας και στην ταξική ανομοιογένεια των μεταναστών φωτίζει τις συνθήκες αόρατες αντιθέσεις στους κόλπους των κοινοτήτων μεταξύ εργοδοτών και υπαλλήλων. Τα κάθε λογής ελληνικά εστιατόρια, τα εργαστήρια κατεργασίας γουναρικών, ιδιοκτησίας εμπόρων από την Καστοριά, οι μικρές βιοτεχνίες που στηρίζονταν στη φτηνή εργασία των «ομοεθνών» αποτέλεσαν χώρους ανάπτυξης σημαντικών εργατικών αντιστάσεων, που μας αποκαλύπτουν τους ρυθμούς, τις συνθήκες, τις νοοτροπίες στο εσωτερικό του αχαρτογράφητου κόσμου της μεταναστευτικής επιχειρηματικότητας. Με παρόμοιο τρόπο, η ανάπτυξη των ισχυρών συνδικάτων στα χρόνια της μεσοπολεμικής Μεγάλης Ύφεσης υποδεικνύει τα εθνοτικά δίκτυα εντός των μεγάλων βιομηχανικών μονάδων, τη διαπλοκή της εθνοτικής και της ταξικής ταυτότητας, τους μετασχηματισμούς που επέφερε η ίδια η κρίση στις αντιλήψεις και τις νοοτροπίες των μεταναστών της πρώτης και της δεύτερης γενιάς. Με λίγα λόγια, στην έρευνά μου αυτή δεν υπονοώ, ασφαλώς, ότι η κοινωνική ιστορία της μεταναστευτικής παρουσίας στις Ηνωμένες Πολιτείες ταυτίζεται με την ιστορία της Αριστεράς. Εκτιμώ, ωστόσο, ότι η ιστορία της Αριστεράς μπορεί να συμβάλει στη διεύρυνση της οπτικής μας γύρω από την κοινωνική ιστορία της μετανάστευσης.

Η πεποίθηση αυτή σχετίζεται με μια σημαντική παράμετρο. Η δεδομένη πολυεθνική σύνθεση της αμερικανικής εργατικής τάξης έθετε στους κάθε λογής ριζοσπάστες ένα θεμελιώδες πρόβλημα: Πώς θα μπορούσε να συνδυαστεί η εθνοτική και γλωσσική ετερογένεια με την ιδέα της ενότητας του κόσμου της μισθωτής εργασίας; Η απάντηση της αμερικανικής Αριστεράς βασίστηκε στην πεποίθηση ότι η ενσωμάτωση των μεταναστών στο πιο πολιτικό έθνος της νεότερης ιστορίας, το αμερικανικό, θα ήταν δυνατή μέσα από την ταξική τους συνειδητοποίηση. Στο έδαφος αυτό, τα κόμματα της Αριστεράς επέτρεψαν και ενθάρρυναν τη συγκρότηση μεταναστευτικών οργάνωσης που

απευθύνονταν στις κοινότητες στη γλώσσα τους, με στρατηγικό στόχο την αφύπνιση και ριζοσπαστικοποίηση του ακροατηρίου τους. Η πολιτική πρόταση της αμερικανικής Αριστεράς ήταν ο εργατικός εξαμερικανισμός: ο μετανάστης εργάτης καλούνταν να συνειδητοποιήσει τα υλικά του συμφέροντα και να ενωθεί στο αμερικανικό του παρόν με τους άλλους εργάτες, ανεξαρτήτως των εμποδίων που δημιουργούσε η διαφορετική τους καταγωγή. Στην πορεία αυτή όμως ήταν αναγκαίο κάποιος να του απευθυνθεί στη γλώσσα την οποία καταλάβαινε καλύτερα: αυτός ήταν ο ρόλος των μεταναστευτικών ριζοσπαστικών οργανώσεων και εντύπων.

Πράγματι, για πολλούς και πολλές η ένταξη στην Αριστερά ή στα εργατικά συνδικάτα (τα δύο αυτά δεν ταυτίζονται πάντα) ήταν μια εμπειρία εξαμερικανισμού, καθώς συνοδεύονταν από την καθημερινή όσμωση με ανθρώπους διαφορετικής καταγωγής γύρω από ένα κοινό όραμα, την ανάγνωση εντύπων και την παρακολούθηση συνεδριάσεων στα αγγλικά, την ενασχόληση με ζητήματα και θέματα της αμερικανικής πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Σύμφωνα με τις αναμονές των επαναστατών, αυτό το αποφασιστικό βήμα θα αρκούσε για να ξεχαστεί το μεταναστευτικό παρελθόν. Η ιστορική έρευνα, ωστόσο, αναδεικνύει μια αρκετά πιο πολύπλοκη πραγματικότητα. Την ίδια στιγμή που η ριζοσπαστικοποίησή τους υπήρξε μια εμπειρία εξαμερικανισμού, οι μετανάστες εξακολουθούσαν να συσχετίζονται, να συνδέονται και να επικοινωνούν με τις εξελίξεις στις χώρες καταγωγής τους. Στο έδαφος αυτής της φαινομενικά αντιφατικής πραγματικότητας, το παράδειγμα της ελληνοαμερικανικής Αριστεράς φωτίζει τα όρια των τελεολογικών αφηγήσεων της ενσωμάτωσης και της αφομοίωσης. Αυτό που κυρίως αποκαλύπτει είναι η δυναμική σχέση ανάμεσα στους ίδιους τους μετανάστες και στην αμερικανική πραγματικότητα. Συχνά τη σχέση αυτή την αντιλαμβανόμαστε σαν έναν διαμορφωμένο πίνακα, στον οποίο οι μετανάστες έπρεπε απλώς να βρουν τη δική τους θέση εντός του κάδρου. Χρειάζεται να αντιστρέψουμε την οπτική μας: η ίδια η κίνηση των μεταναστών είναι αυτή που διαμόρφωσε την εικόνα στον πίνακα που βλέπουμε μπροστά μας.

Όταν ξεκινούσα την έρευνα αυτή, πριν από δέκα περίπου χρόνια, η βασική μου επιδίωξη ήταν να αναμετρηθώ με τις κυρίαρχες απεικο-

νίσεις της ελληνικής μεταναστευτικής εμπειρίας στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες συνοψίζουν την εμπειρία αυτή σε μια γραμμική και ανεμπόδιστη πορεία κοινωνικής ανέλιξης, που εκτυλίσσεται μέσα σε ένα περίκλειστο πλαίσιο κοινωνικού και πολιτικού συντηρητισμού. Στόχος μου, τότε, ήταν η ανάδειξη μιας εναλλακτικής αφήγησης της ελληνοαμερικανικής ιστορίας και η ανασυγκρότηση ενός νήματος που είχε χαθεί μέσα στον χρόνο. Η επιδίωξη αυτή με οδήγησε σε μια εντατική προσπάθεια ανασύνθεσης σκόρπιων θραυσμάτων, προκειμένου να προχωρήσω σε μια συνεκτική αφήγηση. Η αναζήτηση πληροφοριών, σε διάσπαρτες αρχειακές συλλογές στις ΗΠΑ, την Ελλάδα και αλλού, με υποχρέωσε να βασιστώ σε ετερογενείς πηγές και να εκπαιδευτώ στην τέχνη της ανακάλυψης αυτού που οι περισσότεροι υποστηρίζουν ότι ποτέ δεν υπήρξε. Η λογική της έρευνάς μου υπηρετούσε μια από τις βασικές αρχές της κοινωνικής ιστορίας: να προσπαθήσω να δώσω φωνή σε εκείνους και εκείνες που είχαν αφήσει λίγα ίχνη της παρουσίας τους στον χρόνο.

Αυτό ήταν το πλαίσιο που καθόρισε τη συγγραφή και ολοκλήρωση της διδακτορικής μου διατριβής (2010) στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης. Σχεδόν αμέσως μετά, είχα τη μοναδική ευκαιρία και πρόκληση να μετασχηματίσω την ιστορική αυτή έρευνα και το άχαρο κείμενο μιας διατριβής σε σενάριο για μια ταινία. Το 2013, στο 15ο Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ Θεσσαλονίκης, προβλήθηκε για πρώτη φορά η *Ταξισυνειδησία*, ένα ντοκιμαντέρ μιας ώρας, με θέμα –όπως χαρακτηριστικά δήλωνε ο υπότιτλος– *την άγνωστη ιστορία του ελληνοαμερικανικού ριζοσπαστισμού*.² Όπως πάντα, οι συγκυρίες αποδείχθηκαν πιο καθοριστικές από τις επιδιώξεις των ανθρώπων. Η σύμπτωση ανάμεσα στην όξυνση της οικονομικής κρίσης και της νέας εποχής των μεγάλων πληθυσμιακών μετακινήσεων συνέβαλε καθοριστικά στην επιτυχία της *Ταξισυνειδησίας*, η οποία προβλήθηκε σε δεκάδες κινηματογραφικές αίθουσες, καταλήψεις, στέκια και ακαδη-

² *Ταξισυνειδησία: η άγνωστη ιστορία του ελληνοαμερικανικού ριζοσπαστισμού* (64', 2013). Σκηνοθεσία: Κώστας Βάγκας, σενάριο-ιστορική έρευνα: Κωστής Καρπόζηλος, οργάνωση παραγωγής: Φρόσω Τσούκα, μοντάζ: Νώντας Σκαρπέλης, παραγωγή: Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία Αποστόλης Μπερδεμπές.

μαϊκά αμφιθέατρα στην Ελλάδα, τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Αγγλία, τη Γαλλία, τη Γερμανία και αλλού. Είχα αρκετά συχνά την εξαιρετική τύχη να συμμετέχω, όπως και άλλοι συντελεστές του ντοκιμαντέρ, στις συζητήσεις με το κοινό ύστερα από το τέλος των προβολών. Εκεί, όλο και περισσότερο, διαπίστωνα μια ενδιαφέρουσα τάση: τους συνειρμούς ανάμεσα στις μεσοπολεμικές πραγματικότητες και τις σύγχρονες διαστάσεις της οικονομικής κρίσης. Σε μια σκηνή από τα χρόνια της Μεγάλης Ύφεσης, μια ηλικιωμένη κάτοικος της Νέας Υόρκης αναζητεί τρόφιμα σε έναν κάδο απορριμμάτων· οι συνδέσεις με ανάλογες εικόνες που αντίκριζε τότε, για πρώτη φορά έπειτα από πολλά χρόνια, η ελληνική κοινωνία τροφοδοτούσαν ερωτήσεις για το πώς το παρελθόν μπορεί να μας βοηθήσει στο παρόν.

Πρόκειται ασφαλώς για μια εύλογη αντίδραση, η οποία όμως ταυτόχρονα στενεύει τον ορίζοντα της φαντασίας μας. Η αντανάκλαστική αναζήτηση στο παρελθόν ενός οδηγού, ή μάλλον ενός «μαθήματος», για το μέλλον υπογραμμίζει τη συλλογική μας αμηχανία έναντι της πραγματικότητας που μας περιβάλλει. Κάτι διαφορετικό πρέπει να αναζητήσουμε στο παρελθόν· όχι την ανασυγκρότηση ή την αναπαλαιώσή του (που είναι άλλωστε εξαιρετικά αμφίβολη και μάλλον αδύνατη), αλλά την ενίσχυση της σκέψης μας γύρω από τους τρόπους με τους οποίους ο 20ός αιώνας υπήρξε μια ατέλειωτη διαδοχή προσδοκιών και διαψεύσεων γύρω από τη δυνατότητα της ανθρώπινης χειραφέτησης, μια διαδοχή που καθορίζει, σε μεγάλο βαθμό, τις σημερινές μας πραγματικότητες. Η ιστορική έρευνα μπορεί να χρησιμεύσει για να αναλογιστούμε το πώς σε συγκεκριμένες στιγμές οι κοινωνίες οραματίστηκαν το μέλλον τους, τον ρόλο των πρωτοποριών στη σκιαγράφησης του, τους μετασχηματισμούς της πολιτικής φαντασίας. Δεν θα βρούμε εκεί κάποιον κρυμμένο μηχανισμό ο οποίος, με τη σειρά του, θα ξεκλειδώσει μπροστά μας τις επόμενες πίστες της ιστορικής εξέλιξης. Το αντίθετο. Η μελέτη του παρελθόντος θα μας βοηθήσει ίσως να εκτιμήσουμε το απρόβλεπτο της ιστορικής εξέλιξης, καθώς οι προσδοκίες που βασίστηκαν σε βεβαιότητες διαψεύστηκαν με τρόπο που κανένας δεν θα μπορούσε να έχει φανταστεί.

Η αμερικανική ιστορία προσφέρεται για μια τέτοια προσέγγιση. Στον απόηχο των πολιτικών μεταβολών του 1917, της μεσοπολεμικής

κρίσης του 1929 και του τέλους του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η Αριστερά, και όχι μόνο η αμερικανική, περίμενε την επιτάχυνση της ιστορικής εξέλιξης προς το αναμενόμενο σημείο της οριστικής τομής, που θα οριοθετούσε το τέλος τής μέχρι τότε γνωστής ανθρώπινης εμπειρίας. Ο τρόπος που οι σοσιαλιστές και οι κομμουνιστές στις ΗΠΑ συνδύαζαν τη βεβαιότητα αυτή με την παράλληλη επίγνωση της ισχύος του υπάρχοντος οικονομικού και πολιτικού συστήματος προσφέρει ένα ενδιαφέρον παράδειγμα για τη δυναμική, αλλά και τα όρια της πολιτικής φαντασίας του 20ού αιώνα. Αυτή η σκέψη καθόρισε την απόφασή μου να καταπιαστώ εκ νέου με την έρευνά μου γύρω από τον μεταναστευτικό ριζοσπαστισμό στις Ηνωμένες Πολιτείες και να γράψω εξ αρχής ένα καινούριο βιβλίο γι' αυτόν.

Το Πρώτο Κεφάλαιο («Ριζοσπάστες δύο κόσμων, 1900-1921») αναδεικνύει τη λειτουργία της σοσιαλιστικής διασποράς στις Ηνωμένες Πολιτείες. Εκκινώντας από τις μεγάλες απεργίες στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, συζητάει τη δυναμική του σοσιαλιστικού κινήματος και των ριζοσπαστικών εργατικών σωματείων στις τάξεις των μεταναστών εργατών. Η κυκλοφορία εντύπων με τίτλους όπως *Οργάνωσις και Φωνή του Εργάτου*, οι μεταφράσεις και εκδόσεις εκλαϊκευτικών κειμένων, τα νήματα που συνέδεαν τους Έλληνες μετανάστες με τις σοσιαλιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα, υπογραμμίζουν τη διασπορική λειτουργία των σοσιαλιστικών ιδεών. Η κεντρική στιγμή του κεφαλαίου αναφέρεται στις προσδοκίες της επικείμενης επαναστατικής μεταβολής στις Ηνωμένες Πολιτείες, στον απόηχο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και των ευρωπαϊκών επαναστάσεων. Τότε, οι ριζοσπάστες μετανάστες αναδεικνύονται στο δυνάμει υποκείμενο της μεγάλης κοινωνικής μεταβολής.

Η αναδιάταξη των ριζοσπαστικών αντιλήψεων κατά τη δεκαετία του 1920, εποχή γενικευμένης οικονομικής ανάπτυξης, αποτελεί το κύριο θέμα του Δεύτερου Κεφαλαίου («Το πρόβλημα της ταξισυνειδησίας, 1920-1929»). Πιο συγκεκριμένα, σε αυτό αναλύεται η προσπάθεια της μεταναστευτικής Αριστεράς να ερμηνεύσει τη διάψευση της επαναστατικής προσδοκίας μέσα από το πρίσμα της «ταξισυνειδησίας». Ο όρος μαρτυρεί τον εξαμερικανισμό της ριζοσπαστικής εμπειρίας: πρόκειται για την ελληνοαμερικανική προσαρμογή του όρου

«working-class consciousness»). Οι διεργασίες αυτές διαπλέκονται με την ανασηματοδότηση της πολιτικής στράτευσης σε μια εποχή οικονομικής ευημερίας και, κατά συνέπεια, το κεφάλαιο αυτό εξετάζει τη διαμόρφωση της επαναστατικής σκέψης στα χρόνια του Αμερικανικού Ονείρου.

Τα επόμενα δύο κεφάλαια διερευνούν την εποχή της Μεγάλης Ύφεσης, δηλαδή την αμερικανική δεκαετία του 1930. Στο Τρίτο Κεφάλαιο («Κρίση και Επανάσταση, 1929-1934») αναδεικνύονται οι διαβρωτικές επιπτώσεις του χρηματιστηριακού κραχ του 1929 και τονίζεται η σημασία του στη διαμόρφωση των οικονομικών και κοινωνικών ισορροπιών, και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού. Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζεται η αναθέρμανση της επαναστατικής προσδοκίας, η κατάρρευση των κοινοτικών μορφών αλληλοβοήθειας και η ανάδυση νέων δομών αλληλεγγύης, πέραν των ορίων της κοινοτικής συγκρότησης. Αυτό που κυρίως μας ενδιαφέρει εδώ είναι η σύνδεση ανάμεσα στη ματαίωση που προξενεί η οικονομική κρίση και τη δοκιμασία ηγεμονικών αντιλήψεων και βεβαιοτήτων – η μεταβολή της μεταναστευτικής ταυτότητας και ο τρόπος που αυτή τροφοδότησε νέους τρόπους πολιτικής δράσης. Αυτή η μεταβολή δεν αναφέρεται αποκλειστικά στις συνθήκες στους χώρους εργασίας, αλλά συνδέεται με το σύνολο των εμπειριών του καπιταλιστικού μοντερνισμού, σε πεδία που εκτείνονταν από την κατανάλωση έως τη μαζική κουλτούρα. Στο έδαφος αυτό αναλύονται οι δραστηριότητες της ελληνοαμερικανικής Αριστεράς για την ανασυγκρότηση του εργατικού κινήματος και οι νέες κοινωνικές και πολιτικές διαιρέσεις εντός των μεταναστευτικών κοινοτήτων.

Το Τέταρτο Κεφάλαιο («Πόλωση και συμβιβασμοί, 1935-1940») φωτίζει τη διεθνή διάσταση των πολιτικών και κοινωνικών διαιρέσεων στις Ηνωμένες Πολιτείες, καθώς θέτει στο επίκεντρο την αλληλοδιαπλοκή τους με την ανάδυση του φασισμού και του αντιφασισμού στην Ευρώπη, και ειδικότερα στην Ελλάδα. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζονται οι πρωτοβουλίες του μεταξικού καθεστώτος στις ΗΠΑ και οι αντίρροπες αντιφασιστικές δραστηριότητες της ελληνοαμερικανικής Αριστεράς, η οποία, στις νέες πραγματικότητες, ανέλαβε ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση αντιμεταξικών κινήσεων που συντόνιζαν τα κύρια κέντρα της ελληνικής διασπορικής και μεταναστευτικής παρουσίας (Αγγλία,

Αίγυπτος, Γαλλία, ΗΠΑ). Οι εξελίξεις αυτές συνδέονται με την κοινωνική και πολιτική ένταση στις Ηνωμένες Πολιτείες και τους αναπροσανατολισμούς του Νιου Ντιλ μετά το 1935. Μέσα από το πρίσμα αυτό, οι μετασχηματισμοί των μεταναστευτικών κοινοτήτων φωτίζουν την αλληλεπίδραση της ελληνικής και της αμερικανικής ιστορίας.

Η διάσταση αυτή ενισχύεται περαιτέρω στο Πέμπτο («Σχεδιάζοντας το μέλλον, 1940-1945») και το Έκτο Κεφάλαιο («Το έθνος του Ψυχρού Πολέμου, 1945-1956»), που συνθέτουν το τελευταίο μέρος του βιβλίου. Στα δύο αυτά κεφάλαια εξετάζονται οι δραστηριότητες των ελληνοαμερικανικών επιτροπών που ασχολούνταν με τη στήριξη των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων στην Ευρώπη και οι σχεδιασμοί ενός μεταπολεμικού κόσμου μέσα από τη σύγκλιση του Νιου Ντιλ και της σοσιαλιστικής σχεδιασμένης οικονομίας. Η μελέτη της προσδοκίας αυτής μας οδηγεί στον ρόλο των Ελληνοαμερικανών κατά την ελληνική δεκαετία του 1940, την επίδραση των γεγονότων του Δεκεμβρη του 1944 στις Ηνωμένες Πολιτείες και τον ρόλο των μεταναστευτικών κοινοτήτων ως διπλών πρεσβευτών: του αμερικανισμού στην Ευρώπη και των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων στην Αμερική. Ο μετασχηματισμός της λειτουργίας αυτής, στα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου, συνιστά το αντικείμενο του τελευταίου κεφαλαίου του βιβλίου. Ο νέος παγκόσμιος ρόλος των Ηνωμένων Πολιτειών και η μεταπολεμική κοινωνική άνοδος καθόρισαν τον πολιτικό αναπροσανατολισμό των μεταναστευτικών κοινοτήτων και την ανάδυση ενός νέου διεθνικού πλαισίου γύρω από τις ιδέες και πρακτικές του αντικομμουνισμού.



Η πεποίθηση ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα βρεθούν στο επίκεντρο μιας συγκλονιστικής μεταβολής προς ένα νέο –αυτονοήτως ανώτερο και σχεδιασμένο, στο μυαλό των αριστερών– κοινωνικό σύστημα σήμερα φαντάζει κάτι ανάμεσα σε μια αφελή και μια επικίνδυνη φαντασίωση. Αν και υπό το φως της σύγχρονης παγκόσμιας οικονομικής κρίσης η κριτική για τα αδιέξοδα του οικονομικού φιλελευθερισμού και την όξυνση της οικονομικής ανισότητας έχει ενταθεί, απέχουμε πολύ από την εμφάνιση ενός ανταγωνιστικού ριζοσπαστικού προτάγματος που να μπορεί να κινητοποιήσει ανθρώπους με το πάθος, την επιμονή και την

αφοσίωση των κάθε λογής ριζοσπαστών του 19ου και του 20ού αιώνα. Εκείνο που κυρίως απουσιάζει είναι η βεβαιότητα – κατεξοχήν ενοποιητικό στοιχείο των επαναστατικών κινημάτων του παρελθόντος– ότι η κρίση του καπιταλισμού θα οδηγήσει σε μια νέα μορφή κοινωνικής οργάνωσης. Σήμερα είναι αδύνατο να ανασυνθέσει κανείς τη βεβαιότητα αυτή όχι μόνο σε θεωρητικό, αλλά και σε βιωματικό επίπεδο· τη συγκλονιστική δηλαδή αίσθηση συμμετοχής σε ένα παγκόσμιο κίνημα που είχε έναν προκαθορισμένο στρατηγικό στόχο ριζικής κοινωνικής μεταβολής. Η αδυναμία αυτή σχετίζεται, και τροφοδοτεί με τη σειρά της, τα όρια της πολιτικής φαντασίας του 21ου αιώνα: ο τρόπος που ατενίζουμε το μέλλον μετεωρίζεται ανάμεσα σε αποκαλυπτικά σενάρια καταστροφής και σε μια αργόσυρτη παράταση του γνώριμου παρόντος.

Εξίσου δύσκολο είναι να ανασυγκροτήσουμε την εποχή όπου στο εσωτερικό των ριζοσπαστικών κινήματων ήταν αυτονόητη η βεβαιότητα ότι οι «κολασμένοι» αποτελούν το επαναστατικό υποκείμενο, το οποίο με τη δράση του θα οδηγούσε στη μεγάλη κοινωνική μεταβολή. Η εμπειρία της αμερικανικής Αριστεράς του 19ου και του 20ού αιώνα αναδεικνύει την πρωτοκαθεδρία των μεταναστών, των Αφροαμερικανών, των καταπιεσμένων, στη σκέψη και στην πράξη των επαναστατών. Η πρωτοκαθεδρία αυτή δεν εξασφάλιζε μια ανέφελη σχέση· το αντίθετο. Γεγονός όμως παραμένει ότι η Αριστερά υπήρξε ένας πολιτικός και κοινωνικός τόπος, στον οποίο το αίτημα της ισότητας μετασχηματιζόταν από ρητορική διακήρυξη σε καθημερινή πρακτική. Στα χαρακώματα του Ισπανικού Εμφυλίου, για παράδειγμα, στο πολυεθνικό αμερικανικό Τάγμα Αβραάμ Λίνκολν, ήταν η πρώτη φορά στην αμερικανική ιστορία που Λευκοί στρατιώτες βρέθηκαν υπό τη διοίκηση ενός Αφροαμερικανού διοικητή. Τέτοια επεισόδια δεν εξαφανίζουν τις εντάσεις ή τις προκαταλήψεις μεταξύ των ομοϊδεατών, μας υπενθυμίζουν όμως ότι η Αριστερά υπήρξε ένα κατεξοχήν διεθνιστικό εγχείρημα που στηριζόταν στην πεποίθηση ότι η κοινωνική μεταβολή ήταν υπόθεση, καταρχάς, εκείνων που είχαν υλικό συμφέρον από αυτήν.

Σήμερα, το βλέμμα της Αριστεράς του δυτικού κόσμου έχει τροποποιηθεί. Συχνά αντικατοπτρίζει ευαισθησία και συμπόνια, αλλά σπάνια αποδίδει πρωταγωνιστικό ρόλο στους σύγχρονους καταφρονεμένους: τους πρόσφυγες, τους μετανάστες, τους νέους και τις νέες με-

ταναστευτικής καταγωγής στα προάστια των καπιταλιστικών μητροπόλεων. Πρόκειται για το αποτέλεσμα μιας καθοριστικής μετάλλαξης των ριζοσπαστικών κινημάτων της Δύσης στις συνθήκες της πολιτικής σταθερότητας και οικονομικής ευημερίας, τις οποίες εξασφάλισε το μεταπολεμικό κοινωνικό συμβόλαιο. Αυτό, όπως επιχειρεί να δείξει το βιβλίο στο τελευταίο Κεφάλαιο, υπήρξε το ανυπέροχο όριο με το οποίο δεν μπόρεσε να αναμετρηθεί η αμερικανική Αριστερά. Η δεκαετία του 1950 σηματοδοτεί την παρακμή των μορφών οργάνωσης του παρελθόντος και την ενσωμάτωση των μαχητικών συνδικάτων του Μεσοπολέμου. Ο αμερικανικός καπιταλισμός βγήκε, εν τέλει, θριαμβευτής από τις διαδοχικές κρίσεις του, διαψεύδοντας τις προσδοκίες εκείνων που ήταν βέβαιοι για τη νομοτελειακή του κατάρρευση. Η θριαμβική αυτή πορεία στηριζόταν σε μεγάλο βαθμό στη δυνατότητα του μεταπολεμικού κόσμου να εξοβελίσει τις αναμνήσεις της μεσοπολεμικής κρίσης και να τις αντικαταστήσει με εμπειρίες οι οποίες ικανοποιούσαν τους πολλούς και τις πολλές που είχαν αναζητήσει στη συλλογική οργάνωση και διαμαρτυρία τη διέξοδο από την κρίση.

Υπό την οπτική αυτή, το βιβλίο μπορεί να διαβαστεί ως η ιστορία μιας αποτυχίας. Ταυτόχρονα όμως οι προσδοκίες, οι εκπληρώσεις και οι διαψεύσεις του επαναστατικού οράματος μπορούν να διαβαστούν ως ένα σχόλιο πάνω στο ιστορικό απρόβλεπτο, με το οποίο βρισκόμαστε καθημερινά αντιμέτωποι.



Αυτό το βιβλίο γράφτηκε τα τελευταία τρία χρόνια, αλλά στηρίχτηκε σε έρευνα και αναζητήσεις μιας δεκαετίας. Κατά συνέπεια, την περίοδο αυτή είχα την εξαιρετική τύχη να βρεθώ σε μακρινά γεωγραφικά σημεία, αλλά και να εργαστώ σε διαφορετικά ακαδημαϊκά περιβάλλοντα και ερευνητικούς φορείς. Καθώς αναζητούσα τα ίχνη της άγνωστης και κατακερματισμένης ιστορίας της ελληνοαμερικανικής Αριστεράς, σημαντικός σταθμός υπήρξε η έρευνά μου στη Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου στην Ουάσιγκτον και η πρόσβαση στην αρχειακή συλλογή της Κομμουνιστικής Διεθνούς και του Κομμουνιστικού Κόμματος. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, η Katerina Lagos, ο George Paganellis και ο Aaron Richardson έκαναν ό,τι καλύτερο για να εκμεταλλευτώ τις

αρχειακές συλλογές του Πανεπιστημίου του Σακραμέντο (California State University, Sacramento), ο Michael Nash στη Νέα Υόρκη προσέφερε απλόχερα τη γνώση του γύρω από τις συλλογές του εργατικού κινήματος στη βιβλιοθήκη Tamiment (Tamiment Library and Robert H. Wagner Labor Archives, New York University), ενώ μια σύντομη ερευνητική υποτροφία μου επέτρεψε να δουλέψω στις ελληνοαμερικανικές συλλογές της Historical Society of Pennsylvania. Στην Ελλάδα, ο Δημήτρης Μπαχάρας και η Σοφία Μπόρα στο ΕΛΙΑ, η Πολίνα Ιορδανίδου, η Άντα Κάπολα και η Αγγελική Χριστοδούλου στα ΑΣΚΙ, η Ελένη Κωβαίου στις κλειστές συλλογές της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κρήτης στο Ρέθυμνο έκαναν, όπως πάντα, την έρευνα μια ευχάριστη και παραγωγική εμπειρία. Τέλος, το προσωπικό του Ιστορικού Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών και της New York Public Library βοήθησε στον εντοπισμό σημαντικών αρχειακών ενοτήτων που σχετίζονται με το βιβλίο αυτό.

Ανάμεσα στην έρευνά μου και στις σελίδες της *Κόκκινης Αμερικής* μεσολάβησε, όπως είπα, η εμπειρία της συγγραφής του σεναρίου για το ντοκιμαντέρ *Ταξισυνειδησία: η άγνωστη ιστορία του ελληνοαμερικανικού ριζοσπαστισμού*. Θέλω να ευχαριστήσω ολόψυχα τον Σπύρο Μαγουλά για τη μοναδική αυτή ευκαιρία και όλους εκείνους που με το ενδιαφέρον τους, όπως εξήγησα κάπως πιο αναλυτικά λίγο παραπάνω, συντέλεσαν στην επιτυχία του εγχειρήματος. Μέσα από την εμπειρία της παραγωγής του ντοκιμαντέρ και τις πυκνές συζητήσεις μετά την προβολή του, οι ιδέες που βρίσκονται σε αυτό το βιβλίο άρχισαν να μορφοποιούνται. Η διανοητική πορεία της *Κόκκινης Αμερικής* ξεκινάει, βέβαια, στο Ρέθυμνο· εκεί, στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, είχα την τύχη να γνωρίσω ένα ζωντανό και δυναμικό περιβάλλον που καθόρισε την εξέλιξη της σκέψης μου. Στον Χρήστο Χατζηιωσήφ χρωστάω πολλά. Τον ευχαριστώ γιατί μαζί του διδάχθηκα την αξία του ελεύθερου συνειρμού και την αναζήτηση των αρμών που συνδέουν τις ζωές των ανθρώπων με αυτό που συνηθίζουμε να αποκαλούμε «ιστορία». Η κριτική ματιά του υπήρξε ο πιο γόνιμος συνομιλητής των σελίδων που έχετε στα χέρια σας. Στη δίνη της οικονομικής κρίσης η συνεργασία του Columbia University με το Stavros Niarchos Foundation μου προσέφερε μια μοναδική ευκαιρία να εργα-

στά στο Παρίσι και στη Νέα Υόρκη. Τη δυνατότητα αυτή την οφείλω στη Victoria de Grazia και στον Mark Mazower· οι ευχαριστίες μου εκτείνονται πολύ πέραν της όποιας οφειλής. Η καθημερινότητα στο Heyman Center for the Humanities και το Program in Hellenic Studies του Columbia University συντέλεσαν καθοριστικά στη διεύρυνση της οπτικής μου και, διόλου τυχαία, εκεί ξεκίνησα να σκέφτομαι πάνω στη δυνατότητα ενός βιβλίου για τις βεβαιότητες και τις διαψεύσεις του επαναστατικού οράματος στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο Στάθης Γουργουρής, ο Mark Mazower και η Νένη Πανουργιά φρόντισαν να έχω τις καλύτερες αναμνήσεις από αυτή την ανεπανάληπτη περίοδο της ζωής μου. Το Stanley C. Seeger '52 Center for Hellenic Studies του Princeton University υπήρξε ο τόπος όπου το βιβλίο αυτό απέκτησε υπόσταση μέσα στις μοναδικές ερευνητικές δυνατότητες που προσέφεραν η Mary Seeger O'Boyle Research Fellowship, η Firestone Library και η ιδιαίτερη καθημερινότητα της κοινότητας του Πρίνστον. Θέλω να ευχαριστήσω τον Δημήτρη Γόντικα για τη δυνατότητα αυτή και την όλη του υποστήριξη, τον Philip Nord για τις συζητήσεις γύρω από την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, τη Βίκυ Κάντζου, τον Μανόλη Παπουτσάκη, τον Θεοχάρη Τσάμπουρα και τον φίλο και συνάδελφο Ned Schoolman για την πίστη του ότι αυτό το βιβλίο άξιζε τον κόπο να γραφτεί. Στην Οξφόρδη, το πρόγραμμα του South East European Studies at Oxford στο St Antony's College μου προσέφερε, χάρη στη A. G. Leventis Fellowship on Greece, ένα ζωντανό περιβάλλον έρευνας και συζήτησης. Ευχαριστώ την Καλυψώ Νικολαΐδη, τον Όθωνα Αναστασάκη, την Julie Adams, την Dorian Singh, τον Απόστολο Δοξιάδη, που, με διαφορετικό τρόπο ο καθένας και η καθεμιά, συνομίλησαν με τις προσπάθειές μου να ολοκληρώσω το κείμενο. Ορισμένα κεφάλαια του βιβλίου ξαναγράφηκαν τους τελευταίους μήνες, οι οποίοι συμπίπτουν με την απόφασή μου να επιστρέψω στην Ελλάδα. Τίποτα από όλα αυτά δεν θα μπορούσε να έχει συμβεί δίχως τη θερμή υποστήριξη και τη μοναδική ατμόσφαιρα δημιουργικότητας που καθημερινά απολαμβάνω στα Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ) και στο College Year in Athens (CYA).

Στην προσπάθεια αυτή πολύτιμοι αρωγοί και μοναδικοί συμπαράστατες ήταν οι φίλοι και συνάδελφοι που υπομονετικά, κεφάλαιο το

κεφάλαιο, προσέφεραν τη ματιά τους και πάνω από όλα την κριτική τους. Η Χλόη Howe-Χαραλάμπους, ο Άγγελος Νταλαχάνης, ο Πουλίκος Πουλικάκος και ο Χρήστος Τσάκας διάβασαν πολλές σελίδες, είπαν τη γνώμη τους, έκαναν παρατηρήσεις και, πάνω από όλα, μου υπενθύμιζαν ότι τα βιβλία είναι ταυτόχρονα οι συγγραφείς και οι αναγνώστες τους. Ο Γιώργος Αναγνώστου, ο Τάσος Αναστασιάδης, η Λίνα Βεντούρα, η Noelle Burgi, η Βαρβάρα Γύρα, ο Δημήτρης Δημητρόπουλος, ο Dan Georgakas, ο Βαγγέλης Καραμανωλάκης, ο Αλέξανδρος Κιτροέφ, ο Κωστής Κορνέτης, ο Δημήτρης Κουσουρής, ο Αντώνης Λιάκος, η Αλέκα Λιανέρη, η Άννα Μαχαιρά, ο Πάρις Παπαμίχος-Χρονάκης, ο Eric Poulos και η Θένη Σκούρτα βοήθησαν με σχόλια, παρατηρήσεις και συχνά με φαινομενικά άσχετες σκέψεις τους, που άξαφνα συνδέονταν με ό,τι με απασχολούσε εκείνη τη χρονική στιγμή. Οι φίλοι Γιώργος Γάσιος, Γιώργος Καζαντζίδης, Βασίλης Κουτσούκος, Σωτήρης Παρασχάς, Κώστας Σπαθαράκης, Νίκος Τσιβίκης και Δημήτρης Χριστόπουλος έκαναν ακριβώς το ίδιο, συμβάλλοντας ταυτόχρονα σε συλλογικά εγχειρήματα και ενδιαφέρουσες περιπέτειες, που τόσο έχουμε ανάγκη. Οι γονείς μου, ο Απόστολος και η Μάρθα, καθώς και η αδερφή μου, η Μαρίνα, αποδεικνύουν καθημερινά πόσο λάθος έκανα όταν, νεότερος, απορούσα γιατί οι συγγραφείς αναφέρουν την οικογένειά τους στις ευχαριστίες των βιβλίων τους. Όσο μεγαλώνει κανείς, μαθαίνει. Στην Ελένη Κυραμαργιού ανήκει ένα μεγάλο ευχαριστώ, όχι μόνο για την στήριξή της, αλλά γιατί με το παράδειγμά της μου υποδεικνύει ότι τελικά οι ανθρώπινες σχέσεις είναι ταυτόχρονα σύνθετες και εξαιρετικά απλές – όπως ακριβώς και η ανθρώπινη ιστορία.

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης και τον καθηγητή Χρήστο Χατζηιωσήφ, που αποφάσισαν να συμπεριλάβουν την *Κόκκινη Αμερική* στην εκδοτική σειρά *Ιστορία και Κοινωνία*. Ακόμα, τη Διονυσία Δασκάλου για την πολύτιμη βοήθειά της, την υπομονή της και τον συντονισμό της έκδοσης, τον Αλέκο Λεβίδη για το μοναδικό εξώφυλλο και τον φίλο Στρατή Μπουρνάζο, ο οποίος επιμελήθηκε με ξεχωριστή έγνοια και γνώση το κείμενο που ακολουθεί.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AFL	American Federation of Labor
AHEPA	American Hellenic Educational Progressive Association
ALP	American Labor Party
CSUS	California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives
CIO	Congress of Industrial Organizations
CARE	Cooperative of American Relief Agency
EON	Εθνική Οργάνωσις Νεολαίας
EAM	Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
ΕΛΙΑ	Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο
ΕΛΑΣ	Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
FBI	Federal Bureau of Investigation
FLD	Foreign Language Division
FNB	Foreign Nationalities Branch
GAPA	Greek American Progressive Association
IWW	Industrial Workers of the World
IWO	International Workers Order
NARA	National Archives and Records Administration
NIRA	National Industrial Recovery Act
NRA	National Recovery Administration
OSS	Office of Strategic Services
OWI	Office of War Information
RGASPI	Russian State Archive of Socio-Political History
ΣΕΚΕ	Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος
SWOC	Steel Workers Organizing Committee
Tamiment Library	Tamiment Library and Robert F. Wagner Labor Archives
UNRRA	United Nations Relief and Rehabilitation Administration

ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΕΣ ΔΥΟ ΚΟΣΜΩΝ
(1900-1921)

Εργάτες του κόσμου

Ντροπή στα χέρια που έχυσαν αυτό το τιμημένο αίμα! Πάνω από τα νεκρά κορμιά αυτών εδώ των μαρτύρων προφητεύω ότι ετούτη η άθλια πράξη θα λάβει μια μέρα εκδίκηση! [...]. Ω, Καπιταλισμέ, Καπιταλισμέ, δαίμονα εσύ με τη γρανιτένια ψυχή! Μας εξαθλιώνεις, γεμίζοντας οργή τις μητέρες, τις γυναίκες και τις αδερφές μας. Μας οδήγησες στην απόγνωση και θα εκδικηθούμε. Μέχρι να μπει στη δούλεψη και το τελευταίο παράσιτο της Γης, κανένας μισθωτός σκλάβος να μην ησυχάζει!¹

Η οργή ξεχείλιζε στο κείμενο του νεαρού μετανάστη Anastasios Papas στο *International Socialist Review*, τον Αύγουστο του 1914. Ήταν η πρώτη φορά που ένας Έλληνας μετανάστης έγραφε, στα αγγλικά, στο σημαντικότερο περιοδικό της αμερικανικής Αριστεράς των αρχών του 20ού αιώνα. Ο λόγος ήταν απλός. Στις 20 Απριλίου του 1914 η εθνοφρουρά του Κολοράντο είχε καταστείλει βίαια μια πολύμηνη εργατική απεργία στα ανθρακωρυχεία της Colorado Mine and Fuel Company. Όταν αποσύρθηκαν οι ένοπλοι εθνοφρουροί από το Λάντλοου, έναν από

¹ Anastasios Papas, «Greek Workers in America», *The International Socialist Review*, Αύγουστος 1914, σ. 112-113.



Τα απομεινάρια του καταυλισμού των απεργών στο Λάντλοου του Κολοράντο, Απρίλιος 1914 (Library of Congress).

τους κύριους καταυλισμούς των απεργών, το τοπίο ήταν εφιαλτικό. Καπνοί αναδύονταν από τις πυρπολημένες σκηνές και τα παραπήγματα των απεργών, ο καταυλισμός είχε ερημωθεί, ενώ αλλόφρονες άνθρωποι έψαχναν τους συγγενείς τους. Η αναζήτησή τους είχε τραγικό αποτέλεσμα. Έντεκα ανήλικα παιδιά και δύο γυναίκες είχαν πεθάνει από ασφυξία, στην προσπάθειά τους να βρουν καταφύγιο σ' ένα πρόχειρο υπόγειο. Τα ονόματά τους προστέθηκαν στη μακρά λίστα των νεκρών της μεγάλης μεταναστευτικής απεργίας· πάνω από εβδομήντα άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους στα ορυχεία του Κολοράντο, που είχαν νεκρώσει από την εργατική διαμαρτυρία, ανάμεσα στον Σεπτέμβριο του 1913 και τον Δεκέμβριο του επόμενου χρόνου.

Ανάμεσα στα θύματα της σφαγής του Λάντλοου ξεχώριζε ένας, άσημος έως πρότινος, μετανάστης από την Κρήτη.² Ο Ηλίας Σπαντι-

² Για τον Λούη Τίκα και την απεργία συνολικά, βλ. Zeese Papanikolas, *Buried Unsung: Louis Tikas and the Ludlow Massacre*, University of Utah Press, Σολτ Λέικ Σίτι 1982 [ελλ. έκδ.: Ζήσης Παπανικόλας, *Αμοιολόγος. Ο Λούης Τίκας και η σφαγή στο*

δάκης ή Λούης Τίκας (Louis Tikas) είχε αναδειχθεί στην ηγεσία της απεργιακής κινητοποίησης και συγκέντρωνε την απόλυτη εμπιστοσύνη εκατοντάδων Ελλήνων μεταναστών που δούλευαν στα ανθρακωρυχεία της περιοχής. Την ημέρα που οι σποραδικές εχθροπραξίες μεταξύ της εθνοφρουράς και των απεργών οδήγησαν τελικά στην ολοκληρωτική καταστολή της απεργίας, ο Τίκας είχε προσπαθήσει να αποτρέψει την κλιμάκωση της ένοπλης αντιπαράθεσης. Μέσα στη γενική αναταραχή, ένα απόσπασμα τον συνέλαβε και τον εκτέλεσε εν ψυχρώ. Τέτοια επεισόδια δεν ήταν σπάνια στις αχανείς πολιτείες της Δύσης, εκεί όπου η εκβιομηχάνιση, η εντατική εξόρυξη πρώτων υλών και η επέκταση του σιδηροδρόμου ήταν σύμφυτες με τα εργατικά ατυχήματα, την καθημερινή βία και την προληπτική καταστολή της όποιας διαμαρτυρίας. Ωστόσο, τα όσα είχαν συμβεί στο Κολοράντο ξεχώριζαν μέσα στο συνεχές της βιομηχανικής βίας. Η αποκάλυπτη επίθεση της εθνοφρουράς, αλλά και η αντίθεση ανάμεσα στους ρακένδυτους μετανάστες που έμεναν στους πρόχειρους καταυλισμούς και στον αμύθητο πλούτο του Τζον Ροκφέλερ, ιδιοκτήτη της Colorado Mine and Fuel Company, αποκάλυπταν τις εκρηκτικές αντιθέσεις οι οποίες συνόδευαν την αμερικανική εποποιία.

Για τους Αμερικανούς σοσιαλιστές, όσα είχαν συμβεί στο απομονωμένο Κολοράντο καταδείκνυαν όχι μόνο το βαρύ τίμημα της βιομηχανικής ανάπτυξης, αλλά κυρίως την αναπόδραστη πορεία της συνδικαλιστικής οργάνωσης των εκατομμυρίων εργατών που έφταναν καθημερινά στις ακτές των Ηνωμένων Πολιτειών. Ο τίτλος του άρθρου του Γιουτζίν Ντεμπς, υποψήφιου του Σοσιαλιστικού Κόμματος στις προεδρικές εκλογές του 1912 (στις οποίες είχε συγκεντρώσει σχεδόν ένα εκατομμύριο ψήφους), είναι χαρακτηριστικός: «Τα χέρια που άναψαν τις δάδες στην κηδεία στο Λάντλοου κρατούν το φτυάρι που σκάβει τον τάφο του καπιταλισμού».³ Τα χέρια αυτά ανήκαν, κατά τεκμήριο, σε εκείνους που έφταναν στις Ηνωμένες Πολιτείες από τη Νότια και την

Λάντλοου, μετ. Πελαγία Μαρκέτου, Κατάρτι, Αθήνα 2003· επανέκδ: Παπαζήσης, Αθήνα 2013].

³ Eugene Debs, «Hands that Lighted Ludlow Funeral Pyre Held Spade that Dug the Grave of Capitalism», *American Socialist*, 25 Ιουλίου 1914, σ. 1.

Ανατολική Ευρώπη, δίχως προηγούμενες εμπειρίες συνδικαλιστικής οργάνωσης ή πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης. Όλες οι στατιστικές αναφορές της εποχής υπογραμμίζουν την κυριαρχία της μεταναστευτικής εργασίας. Το 1911 μια κρατική επιτροπή υπολόγιζε ότι τα τρία πέμπτα των μισθωτών εργατών, στο σύνολο της αμερικανικής βιομηχανίας, ανήκαν στην πρώτη ή τη δεύτερη μεταναστευτική γενιά. Οι νέοι μετανάστες αποτελούσαν το 90% της εργατικής δύναμης στα ορυχεία: στα μεγάλα χαλυβουργεία της United States Steel Corporation, σε σύνολο 14.395, οι 11.694 προέρχονταν από τη Νοτιοανατολική Ευρώπη· το 77% των 14.000 εργατών της Ford Motor Company ήταν καταχωρημένοι ως «ξενογεννημένοι» (foreign-born).⁴

Το μεγάλο ερώτημα που αναδείκνυε η απεργία του Κολοράντο ήταν το εξής: Μπορούσαν οι –μέχρι πρότινος ανίδεοι για τις ιδέες και τις πρακτικές της εργατικής οργάνωσης– μετανάστες να αναδειχθούν σε μαχητικά υποκείμενα του εργατικού κινήματος; Αυτός είναι και ο λόγος που η σύνταξη του *International Socialist Review* αναζήτησε έναν Έλληνα για να εξηγήσει τι είχε συμβεί στο Κολοράντο. Ο Anastasios Papas δεν ζούσε στην περιοχή. Σύμφωνα με όσα αναφέρει ο ίδιος στις επιστολές του που δημοσιεύονται στη σοσιαλιστική εφημερίδα *Έρευνα* της Αθήνας, είχε μεταναστεύσει σε νεαρή ηλικία, δεν γνώριζε να γράφει ελληνικά και ήταν δραστήριος στους σοσιαλιστικούς κύκλους της Μινεσότα.⁵ Αν και οι ανταποκρίσεις του δεν προσθέτουν κάτι περισσότερο στα πενιχρά βιογραφικά του στοιχεία, είναι σαφές ότι συνδεόταν με κύκλους της αμερικανικής Αριστεράς και ήταν από εκείνους που ένιωθαν μεγαλύτερη άνεση με το αμερικανικό τους παρόν παρά με το μεταναστευτικό τους παρελθόν. Στο σύντομο κείμενό του στο *International Socialist Review*, η αγανάκτησή του για τις ειδήσεις από το Κολοράντο και τη δολοφονία του Τίκα διαπλέκεται με τη στέρηση πεποίθησή

⁴ Seymour Martin Lipset, Gary Marks, *It didn't Happen Here: Why Socialism Failed in the United States*, W.W. Norton & Company, Νέα Υόρκη 2000, σ. 127· Melvyn Dubofsky, *Industrialism and the American Worker, 1865-1920*, H. Davidson, Άρλιγκτον Χάιτς 1985, σ. 10 [α' έκδ.: 1975]· Stephen Meyer, *The Five Dollar Day: Labor Management and Social Control in the Ford Motor Company, 1908-1921*, State University of New York Press, Όλμπανι 1981, σ. 10 και 77.

⁵ Αναστάσιος Παπάς, «Προνομιούχοι και είλωτες», *Έρευνα*, 27 Νοεμβρίου 1911, σ. 1.

του ότι η σκληρή καθημερινότητα της μεταναστευτικής εργασίας θα μετασχημάτιζε νομοτελειακά τους μετανάστες, που «αγνοούσαν τις πραγματικές συνθήκες εδώ», σε «τάξη». Το παράδειγμα των Ελλήνων εργατών του Λάντλοου επιβεβαίωσε εμφατικά το σχήμα αυτό. «Ο καπιταλισμός είναι ο δάσκαλός τους», έγραφε ο Papas, καταδεικνύοντας έτσι την εκπαιδευτική λειτουργία της βιομηχανικής εργασίας, η οποία, άθελά της, δημιουργούσε τους «ίδιους τους νεκροθάφτες» του καπιταλιστικού συστήματος.⁶

Το σκεπτικό του Papas απηχεί ορισμένους κοινούς τόπους της σοσιαλιστικής γλώσσας της εποχής – ενδεχομένως και το ότι ο συγγραφέας γνώριζε το κείμενο του Ντεμπς, που περιέγραφε με παρόμοιο τρόπο την αυτοκαταστροφική λειτουργία της καπιταλιστικής οικονομίας. Ταυτόχρονα όμως, η επιχειρηματολογία του νεαρού Έλληνα σοσιαλιστή σχετιζόταν με μια πλούσια θεωρητική συζήτηση που αναπτυσσόταν στους κόλπους του αμερικανικού εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος, σχετικά με τη δυνατότητα των μεταναστών να προσαρμοστούν στις συνθήκες της βιομηχανικής εργασίας. Από τις αρχές του 20ού αιώνα το ζήτημα της μετανάστευσης είχε διχάσει το Σοσιαλιστικό Κόμμα. Έχοντας ιδρυθεί το 1901, το κόμμα αυτό είχε μεταμορφωθεί από μια μικρή οργάνωση σε ένα διακριτό πολιτικό ρεύμα με περισσότερα από 100.000 μέλη, εκατοντάδες εκλεγμένους αξιωματούχους σε δεκάδες πολιτείες, ισχυρά εκλογικά προπύργια στους τόπους του αγροτικού λαϊκισμού του 19ου αιώνα και, πάνω απ' όλα, διέθετε την αυτοπεποίθηση ότι εκπροσωπούσε ένα διεθνές κίνημα σε διαρκή άνοδο.

Η δυναμική αυτή σκιαζόταν από πολλαπλές ιδεολογικές και οργανωτικές αντιπαραθέσεις. Διόλου τυχαία, το ζήτημα της στάσης του κόμματος έναντι της υπερατλαντικής μετανάστευσης έμοιαζε να συμπυκνώνει το σύνολο των αντιπαραθέσεων αυτών. Στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα η εικόνα του «κοσμοπολίτη» εργάτη είχε παραγάγει δύο αντιθετικές αναγνώσεις στο εσωτερικό του σοσιαλιστικού κινήματος. Έτσι, ο Καρλ Κάουτσκι έβλεπε στον «παγκόσμιο πολίτη» έναν κίνδυνο για τους εργάτες με υψηλότερο επίπεδο διαβίωσης, «οι οποίοι θα εμποδιστούν στην ταξική πάλη από την εισροή εκείνων

⁶ A. Papas, «Greek Workers in America», ό.π., σ. 112.

που θα έχουν χαμηλότερες απαιτήσεις και λιγότερη δύναμη να αντισταθούν».⁷ Από την άλλη, χρησιμοποιώντας το ίδιο ακριβώς υποκείμενο, ένας Φιλανδός σοσιαλιστής θεωρούσε ότι μόνο εκείνος μπορούσε να εκπληρώσει το όραμα της παγκόσμιας (τουλάχιστον όσον αφορούσε τον κυρίαρχο ορισμό για τις περιοχές του πλανήτη που ήταν ικανές να απαλλαγούν από τον καπιταλισμό) κοινωνικής χειραφέτησης: «[Ο κοσμοπολίτης εργάτης] δεν μπορεί ούτε μια στιγμή να σκέφτεται την απελευθέρωση της Αμερικής από την καπιταλιστική καταπίεση, δίχως την ίδια στιγμή να σκέφτεται τη σωτηρία της Ευρώπης».⁸

Οι Ηνωμένες Πολιτείες αποτελούσαν το κατεξοχήν πρόσφορο παράδειγμα για τη διατύπωση των αντιθετικών αυτών αντιλήψεων. Η άφιξη εκατομμυρίων ανθρώπων από τη Νοτιοανατολική Ευρώπη και την Ασία μεταμόρφωνε τη μέχρι πρότινος αγροτική ήπειρο σε ατμομηχανή της παγκόσμιας καπιταλιστικής ανάπτυξης, ενώ η ορατή μεταβολή της σύνθεσης της αμερικανικής μισθωτής εργασίας πυροδοτούσε αντικρουόμενες αντιλήψεις στους κόλπους του εργατικού κινήματος. Η American Federation of Labor (AFL) αντιμετώπιζε τη μετανάστευση ως ένα «τέχνασμα» του αμερικανικού κεφαλαίου, με σκοπό τη μείωση των ημερομισθίων και την αναίρεση των εργατικών κατακτήσεων του 19ου αιώνα. Η άποψη αυτή έβρισκε ισχυρά ερείσματα στο εσωτερικό του Σοσιαλιστικού Κόμματος. Η κατάταξη των μεταναστών με κριτήριο τον βαθμό ανάπτυξης του καπιταλισμού στις διάφορες γωνιές του πλανήτη προσέφερε τη θεωρητική τεκμηρίωση της θέσης αυτής: «Οι φυλές και τα έθνη που δεν έχουν ακόμα συρθεί στη σφαίρα της σύγχρονης παραγωγής στρέφονται, άθελά τους, ενάντια στα συμφέροντα του γηγενούς Αμερικανού εργάτη», υποστήριζε ο σοσιαλιστής συνδικαλιστής Morris Hillquit.⁹ Στο έδαφος αυτό, οι Αμερικανοί εκπρόσωποι στα συνέδρια

⁷ Karl Kautsky, *The Class Struggle*, Charles H. Kerr, Σικάγο 1910, σ. 205 [α' γερμανική έκδ.: *Das Erfurter Programm in seinem grundsätzlichen Teil erläutert*, Dietz, Στουτγάρδη 1892].

⁸ Peter Kivisto, *Immigrant Socialists in the United States: The Case of Finns and the Left*, Fairleigh Dickinson University Press, Πάδερφορντ 1984, σ. 94.

⁹ Morris Hillquit, «Immigration in the United States», *International Socialist Review* 8 (Αύγουστος 1907), σ. 65-75.

της Σοσιαλιστικής Διεθνούς του 1906 και του 1908 είχαν ζητήσει μέτρα περιορισμού της υπερατλαντικής μετανάστευσης.¹⁰ Η γλώσσα της ταξικής ανάλυσης μετατρεπόταν σε γλώσσα αποκλεισμού και διάκρισης.

Αν προχωρήσουμε ένα βήμα παραπέρα, τα όρια μεταξύ σοσιαλισμού και φυλετικών θεωριών ήταν κι αυτά, πολλές φορές, δυσδιάκριτα. Η φυλετική επιρροή στον αγγλοσαξονικό σοσιαλισμό παρήγαγε ένα αμάλγαμα αντιλήψεων, ο πυρήνας του οποίου αναφερόταν και πάλι στον βαθμό ανάπτυξης της καπιταλιστικής οικονομίας. Με βάση μια ντετερμινιστική αντίληψη της ιστορικής εξέλιξης, η ανάπτυξη του καπιταλισμού αποτελούσε αναγκαίο προστάδιο για τη μετάβαση στο «ανώτερο» οικονομικό και πολιτικό σύστημα του σοσιαλισμού. Σύμφωνα μ' αυτή τη συλλογιστική, οι κοινωνίες που βρίσκονταν στη βάση της καπιταλιστικής πυραμίδας ανήκαν στο παρελθόν, αποδεικνύοντας έτσι την αδυναμία τους να συμβαδίσουν με τις σύγχρονες τάσεις.

Το ρατσιστικό υπόβαθρο των αντιλήψεων αυτών φανερώνει, μεταξύ άλλων, την απήχηση του κοινωνικού δαρβινισμού στο σοσιαλιστικό κίνημα κατά τις αρχές του 20ού αιώνα. Τον Νοέμβριο του 1915 ένας Έλληνας ξυλουργός διαμαρτυρήθηκε στον διάσημο συγγραφέα Τζακ Λόντον για τη φυλετική προκατάληψη που αναδυόταν σε ένα από τα διηγήματά του. Οι δύο άντρες είχαν συναντηθεί τον προηγούμενο χρόνο, και προφανώς ο Spiro Orfans θεώρησε ότι η κοινή τους συμπάθεια προς τις σοσιαλιστικές ιδέες αρκούσε για έναν ειλικρινή διάλογο. «Ανήκω κι εγώ σ' εκείνους τους υπανθρώπους με τα καφέ μάτια και το σκούρο δέρμα», τόνιζε στην επιστολή του, για να επισημάνει το πρόβλημα με τις γενικεύσεις περί της κατωτερότητας των κοινωνιών της Ανατολικής Μεσογείου. Ο Λόντον απάντησε με ένα οργισμένο κήρυγμα για τον «ποταπό ρόλο» των Ελλήνων στην παγκόσμια ιστορία, από τη στιγμή που «μπασταρδεύτηκαν με τα κατακάθια των υποτελών φυλών» και την αχαριστία τους έναντι των σύγχρονων «ανώτερων φυλών» του πολιτισμένου κόσμου.¹¹ Ο σοσιαλισμός, φαίνεται, ήταν υπόθεση για λίγους...

¹⁰ Sally Miller (επιμ.), *Race, Ethnicity, and Gender in Early Twentieth-century American Socialism*, Garland, Νέα Υόρκη 1996, σ. 209-211.

¹¹ Jeanne Campbell Reesman, *Jack London's Racial Lives: A Critical Biography*, University of Georgia Press, Άθηνς 2009, σ. 344.

Στον αντίποδα, ριζοσπαστικές τάσεις εντός και εκτός του Σοσιαλιστικού Κόμματος διέκριναν στους μετανάστες το σύγχρονο επαναστατικό υποκείμενο. Ο μετανάστης –ταυτισμένος με τον προμηθεϊκό βιομηχανικό εργάτη– αναδεικνυόταν σε ιδεότυπο του ανθρώπου που είχε γνωρίσει την καταπίεση στο παρελθόν, είχε έρθει στις Ηνωμένες Πολιτείες αναζητώντας μια νέα ζωή και, μέσα από τις σκληρές συνθήκες εργασίας και τον κοινωνικό αποκλεισμό, συνειδητοποιούσε την ιστορική του αποστολή για την απελευθέρωση του κόσμου της μισθωτής εργασίας. «Ο μετανάστης», έγραφε η Margaret Sanger στο πρώτο τεύχος του περιοδικού *The Woman Rebel*, τον Μάρτιο του 1914,

που έχει το κουράγιο να αφήσει το οικείο παλιό για το ακαθόριστο καινούριο, να αντιμετωπίσει παράξενους νέους ανθρώπους, νέες συνήθειες και μια παράξενη γλώσσα, χάριν αυτού του οράματος, αυτού του ιδανικού [ενός νέου κόσμου, στον οποίο κυριαρχεί η ελευθερία και η καλοσύνη], φέρνει σε τούτη τη χώρα ένα συνολικό πνεύμα ανυπακοής, το οποίο γενιές Αμερικανών έχουν χάσει μέσα από μια γενιά ανάπτυξης και συμβιβασμού.¹²

Οι ριζοσπαστικές αναγνώσεις δεν διέφεραν από τις αντιμεταναστευτικές όσον αφορά την απεικόνιση του φαινομένου. Η μεγάλη τους διαφορά έγκειτο στην πεποίθησή τους ότι οι νέοι μετανάστες και μετανάστριες, ανεξάρτητα από τον βαθμό εξοικειώσής τους με τις συνθήκες της βιομηχανικής εργασίας, πληρούσαν τις μαρξιστικές προδιαγραφές εκείνων που δεν είχαν να χάσουν τίποτα εκτός από τις αλυσίδες τους. Εκεί δηλαδή όπου οι επικριτές της υπερατλαντικής μετανάστευσης εντόπιζαν ένα σκοτεινό σχέδιο του αμερικανικού κεφαλαίου, στο ίδιο ακριβώς σημείο οι ριζοσπάστες επισήμαιναν την αυτοκαταστροφική λειτουργία του κυρίαρχου οικονομικού συστήματος.

Η συζήτηση αυτή, με τις εντάσεις που παρήγαγε στο εσωτερικό του σοσιαλιστικού κινήματος, δεν ήταν απλώς μια θεωρητική άσκηση, αλλά διαπλεκόταν με τις αντιθέσεις του κόσμου της αμερικανικής μισθωτής εργασίας, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό αντανakλούσαν την εθνοτική

¹² Margaret Sanger, «Why the Woman Rebel», *The Woman Rebel* 1, 1 (Μάρτιος 1914), σ. 4.

και φυλετική ετερογένειά της. Είναι γνωστό, βέβαια, ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες συνιστούν το κατεξοχήν παράδειγμα μεταναστευτικού έθνους. Από τις αρχές του 19ου αιώνα, εκατομμύρια άνθρωποι από την Ευρώπη αναζήτησαν στον Νέο Κόσμο μια καινούρια αφετηρία για τη ζωή τους. Η μεγάλη εποχή της υπερατλαντικής μετανάστευσης χωρίζεται σε δύο διακριτές υποπεριόδους. Έως τη δεκαετία του 1880 η πλειονότητα των μεταναστών προερχόταν κατεξοχήν από τη Βόρεια και τη Δυτική Ευρώπη. Η έλευσή τους είχε μεταμορφώσει τις ΗΠΑ.

Μέσα σε έναν μόλις αιώνα οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν φτάσει στις πρώτες θέσεις μεταξύ των εθνών και σύντομα πρόκειται να τα αφήσουν πίσω τους. [...] Όσον αφορά τον πληθυσμό, τον πλούτο, τα ετήσια έσοδα και τα δημόσια οικονομικά, την έλλειψη χρέους, την αγροτική και τη βιομηχανική παραγωγή, η Αμερική βρίσκεται ήδη επικεφαλής του πολιτισμένου κόσμου¹³

σχολίαζε ο βασιλιάς του χάλυβα Andrew Carnegie, μετανάστης και ο ίδιος από τη Μεγάλη Βρετανία, περιγράφοντας την εκθετική μεταμόρφωση της αμερικανικής ηπείρου.

Στη δυναμική αυτή πορεία δεν έλειπαν οι κοινωνικές εντάσεις· το αντίθετο. Την ίδια χρονιά που κυκλοφορούσε το μανιφέστο του Carnegie, το 1886, το Σικάγο συγκλονιζόταν από μια μεγάλη εργατική απεργία για την κατοχύρωση της οκτάωρης εργασίας. Τα όσα ακολούθησαν, οδηγώντας στον απαγχονισμό των αναρχικών εργατών που είχαν κατηγορηθεί για τα επεισόδια στην πλατεία Χειμάρκετ, προσέδωσαν στις ΗΠΑ ξεχωριστή θέση στο διεθνές σοσιαλιστικό στερέωμα, καθώς η 1η Μαΐου αναγορεύτηκε σε παγκόσμια ημέρα μνήμης του εργατικού κινήματος. Ήταν η εποχή που οι ηττημένοι επαναστάτες του ευρωπαϊκού 1848 αναζητούσαν στην αμερικανική ενδοχώρα ένα νέο πεδίο πραγμάτωσης των ριζοσπαστικών τους σχεδιασμών. Σοσιαλιστές, αναρχικοί και συνδικαλιστές μετέφεραν πρακτικές οργάνωσης, θεωρητικά κείμενα και ιδεολογικές αναφορές, που με τη σειρά τους

¹³ Andrew Carnegie, *Triumphant Democracy or Fifty Years March of the Republic*, C. Scribner's Sons, Νέα Υόρκη 1886, σ. 1.

καθόρισαν την ενίσχυση των ριζοσπαστικών και συνδικαλιστικών οργανώσεων στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1880 η εικόνα των μεταναστευτικών ροών τροποποιείται ριζικά. Οι νέοι πρωταγωνιστές της μεγάλης πληθυσμιακής μετακίνησης προέρχονται από τις αγροτικές περιοχές της Μεσογείου, από την επικράτεια των κλυδωνιζόμενων αυτοκρατοριών της Κεντρικής και της Ανατολικής Ευρώπης, καθώς και από τις αγαρτογράφητες εκτάσεις της Κίνας και της Ιαπωνίας. Η έλευσή τους συνδεόταν με την ανάδυση των σύγχρονων μητροπόλεων, τη δημιουργία βιομηχανικών πόλεων από το μηδέν, την ορμητική επέκταση του σιδηροδρομικού δικτύου προς τα δυτικά και την οριστική μεταμόρφωση των Ηνωμένων Πολιτειών. Η μεταναστευτική εργασία ήταν φτηνή, αναλώσιμη και ανανεωνόταν διαρκώς. Αυτά ακριβώς είναι και τα χαρακτηριστικά που τροφοδοτούσαν την αντιπαλότητα των εγκαθιδρυμένων εργατικών συνδικάτων έναντι των νεοφερμένων. Η καθημερινότητα στις βιομηχανικές πολιτείες ήταν κατάστικτη από ορατές και άορατες συγκρούσεις μεταξύ παλαιών και νέων μεταναστών, με κύριο επίδικο τον έλεγχο της εργασίας. Τα τοπικά παραδείγματα επιβεβαιώνουν τη γενική εικόνα.

Το Λόουελ της Μασαχουσέτης ήταν ένα από τα κύρια βιομηχανικά κέντρα της Νέας Αγγλίας, με πυκνή παρουσία υφαντουργείων και μονάδων μεταποίησης. Οι συνθήκες εργασίας και διαβίωσης ήταν εξαιρετικά δύσκολες: 58 ώρες εβδομαδιαίας εργασίας, αυξημένοι δείκτες εργατικών ατυχημάτων και ασθενειών του αναπνευστικού, υψηλοί δείκτες παιδικής θνησιμότητας και ομαδική διαβίωση σε υποβαθμισμένες γειτονιές καθιστούσαν την πόλη το ισοδύναμο του βρετανικού Μάντσεστερ των αρχών του 19ου αιώνα.¹⁴ Οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις του κόσμου της μισθωτής εργασίας αποτυπώνονταν και στις μισθολογικές διαφορές. Το μέσο ετήσιο εισόδημα των «γηγενών», στους οποίους συγκαταλέγονταν και οι απόγονοι των παλιών μεταναστών, ήταν 573 δολάρια, ενώ των «μεταναστών» (κυρίως Έλληνες, Ιταλοί

¹⁴ The Commonwealth of Massachusetts, The Director of the Bureau of Statistics, *Forty-third Annual Report on the Statistics of Labor for the Year 1912*, Wright & Potter Printing, Βοστόνη 1913, σ. 39-40.



Η παιδική εργασία υπήρξε συστατικό στοιχείο της βιομηχανικής εποποιίας. Έλληνες, Ιταλοί και Αφροαμερικανοί εργάτες σε υαλουργείο, 1915 (Library of Congress).

και Σύροι) 384.¹⁵ Ωστόσο, οι στατιστικές καταγραφές δεν μπορούν να αποδώσουν την καθημερινή ένταση και τριβή που παρήγαγε ο ανταγωνισμός μεταξύ των διαφορετικών κοινοτήτων. Ένα λεύκωμα της ελληνικής κοινότητας, στα τέλη της δεκαετίας του 1920, περιέγραφε τις σκηνές της ομαδικής εξόδου των μεταναστών από τους χώρους εργασίας τους «εν περιπτώσει αιφνιδίας επιθέσεως», καταλήγοντας στη διαπίστωση ότι η κατοχύρωση των ομοεθνών όφειλε πολλά στον «έμφυτο [...] φόβο [...] των βορείων λαών προς το εγχειρίδιον».¹⁶

Μια ειδικότερη πτυχή της εθνοτικής αντιπαλότητας σχετιζόταν με τις αντιθέσεις μεταξύ των εργατικών συνδικάτων και των μη συνδικαλισμένων μεταναστών εργατών. Η επιθυμία των νεοφερμένων να

¹⁵ Στο ίδιο, σ. 29.

¹⁶ *Οι Έλληνες εν Αμερική. Η ελληνική παροικία Lowell Mass.*, Τυπογραφείο Η Πατρίς, Λόουελ [1917-1920], σ. 24-25.

βρουν μια οποιανδήποτε εργασία και η προθυμία των εργοδοτών να εκμεταλλευθούν το χαμηλό κόστος της μεταναστευτικής εργασίας οδηγούσε σε πτώση ή καθήλωση των ημερομισθίων. Με ανάλογο τρόπο, σε περιπτώσεις απεργιακών κινητοποιήσεων, δαιμόνιοι εργοδηγοί κατέφευγαν στον «εφεδρικό στρατό» της μεταναστευτικής εργασίας, προκειμένου να αντλήσουν πρόθυμους απεργοσπάστες. Οι πρακτικές αυτές ανησυχούσαν τους εκπροσώπους των μεταναστευτικών κοινοτήτων. Εκείνο που προείχε στη σκέψη τους ήταν η αποφυγή της συλλογικής στοχοποίησης της κοινότητας, και έτσι, στο έδαφος αυτό, αναπτύχθηκε ένας πατερναλιστικός λόγος γύρω από την αναγκαιότητα της συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργατών. Το σχήμα που προκρίνουν αυτές οι διδαχές έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον: οι μετανάστες εργάτες εμφανίζονται ως ταραχοποιοί, η συμπεριφορά των οποίων δημιουργεί τις δικαιολογημένες αντιδράσεις των συναδέλφων τους. Παραγνωρίζοντας τις φυλετικές αντιλήψεις και την *a priori* επιθετικότητα των θεσμικών συνδικάτων, οι ελληνικές μεταναστευτικές εφημερίδες ενσωμάτωναν, ουσιαστικά, τις κυρίαρχες αντιλήψεις γύρω από την αναγκαιότητα νομιμοφροσύνης και υποταγής των μεταναστών σε ένα εχθρικό εργασιακό περιβάλλον. «Οι Έλληνες εργάτες σε αυτή τη χώρα», σύστηνε διδακτικά η εφημερίδα *Ελληνικός Αστήρ* του Σικάγο, «οφείλουν να οργανωθούν και να μορφωθούν σύμφωνα με τους αμερικανικούς τρόπους, προκειμένου να αποφεύγουν να προξενούν ζημιά στους συναδέλφους τους».¹⁷ Είχε προηγηθεί μια ανακοίνωση των εργατικών σωματείων της πόλης, η οποία καλούσε σε μποϋκοτάζ των ελληνικών επιχειρήσεων ως αντίποινα για την απεργοσπαστική δράση των Ελλήνων εργατών.

Σε ένα άλλο επεισόδιο, λίγα χρόνια αργότερα, στη Σάουθ Ομάχα, το οργισμένο πλήθος εξεδίωξε βίαια από την περιοχή εκατοντάδες Έλληνες μετανάστες, όταν ένας από αυτούς τραυμάτισε θανάσιμα έναν αστυνομικό και εξαφανίστηκε για να μην «υποστή τον λύντσειον νόμον».¹⁸

¹⁷ Το παράθεμα από την υπηρεσία αποδελτίωσης Foreign Language Press Survey της δημόσιας Βιβλιοθήκης του Σικάγο: «The Strike in Chicago Ended: The Greek Strike-Breakers Ousted», *Greek Star*, 15 Απριλίου 1904, σ. 1.

¹⁸ «Γα εν Ομάχα», *Ατλαντίς*, 22 Φεβρουαρίου 1909, σ. 4. Για τα γεγονότα, βλ. Theo-

Τα αίτια του πογκρόμ ανάγονταν, ωστόσο, γενικότερα, στην άφιξη των μεταναστών στην περιοχή και την προθυμία τους να εργαστούν στη θέση των τοπικών απεργών. «Οι Έλληνες προφανώς δεν ενδιαφέρονται να οργανωθούν σε εργατικά σωματεία», συνόψιζε την κοινή πεποίθηση ο κοινωνιολόγος Henry Pratt Fairchild, ακολουθώντας το διαδεδομένο σχήμα που συσχέτιζε την αγροτική κοινωνία του παρελθόντος με τη συμπεριφορά και τις επιλογές των μεταναστών στον Νέο Κόσμο.¹⁹

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1890 και έως το 1924, τη χρονιά που οι περιοριστικοί νόμοι σήμαναν την αρχή του τέλους της τεράστιας πληθυσμιακής μετακίνησης, οι αμερικανικές αρχές είχαν καταγράψει περίπου 500.000 Έλληνες και «ανήκοντες στην ελληνική φυλή» – αυτός ήταν ο συνήθης τρόπος κατάταξης των ελληνόφωνων που προέρχονταν από τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.²⁰ Στην πλειονότητά τους επρόκειτο για νέους, άντρες, αγροτικής καταγωγής, από την Πελοπόννησο, τη Στερεά Ελλάδα, τα Επτάνησα και την Κρήτη, για τους οποίους η μετανάστευση συνιστούσε μια χειροπιαστή διέξοδο μπροστά στα αδιέξοδα της οικονομικής κρίσης και την υποχρεωτική στράτευση. Αυτοί που μετανάστευαν δεν ήταν αποκλειστικά, ή κατεξοχήν, οι φτωχότεροι· αντίθετα, ήταν εκείνοι που μπορούσαν να πληρώσουν το εισιτήριο στα υπερωκεάνια που συνέδεαν τα λιμάνια της Νοτιοανατολικής Μεσογείου με το Έλις Άιλαντ και διέθεταν το αναγκαίο ποσό σε δολάρια που απαιτούσε η νομοθεσία για να τους επιτραπεί η είσοδος στη χώρα. Τα

dore Saloutos, *The Greeks in the United States*, Harvard University Press, Κέιμπριτζ 1964, σ. 66-70.

¹⁹ Henry Pratt Fairchild, *Greek Immigration to the United States*, Yale University Press, Νιου Χέιβεν 1911, σ. 209.

²⁰ Μια συστηματική προσπάθεια υπολογισμού των μεγεθών της ελληνικής μετανάστευσης έχει κάνει ο Αλέξανδρος Κιτρορέφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, ενότητα Α': Οι απαρχές, 1900-1922*, τ. Α1, Βιβλιόραμα, Αθήνα [1999], σ. 128. Οι «ανήκοντες στην ελληνική φυλή» αυξήθηκαν μετά το 1907-1908, γεγονός που επιτρέπει τη συσχέτιση του φαινομένου με την επέκταση της υποχρεωτικής στράτευσης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Για τη μετανάστευση αυτή, βλ. Γιάννης Παπαδόπουλος, *Η μετανάστευση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Αμερική (19ος αιώνας-1923). Οι ελληνικές κοινότητες της Αμερικής και η αλυτρωτική πολιτική του ελληνικού κράτους*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2008, σ. 36-46.

κίνητρά τους ήταν απειράριθμα, όσες και οι προσωπικές διαδρομές και περιπλοκές που κουβαλούσε κάθε μετανάστης στις λιγοστές αποσκευές του. Η συνισταμένη τους όμως ήταν κοινή: η αναζήτηση εργασίας.

«Ανειδίκευτος εργάτης»: αυτός ήταν ο συνήθης προσδιορισμός στις απογραφικές καρτέλες του Έλις Άιλαντ δίπλα στα ελληνικά ονόματα. Ο προσδιορισμός αυτός (που σε ορισμένες χρονιές, όπως π.χ. το 1907, ξεπερνούσε το 90% των αφιχθέντων) υποδήλωνε συνήθως εμπειρία σε αγροτικές εργασίες ή στις μικρές βιοτεχνικές μονάδες του ελληνικού κράτους.²¹ Η πορεία τους, από το σημείο αυτό και μετά, ακολουθούσε τις κοινές διαδρομές της μεταναστευτικής εργασίας. Η ελληνική εργασία διοχετεύθηκε στα κύρια αστικά κέντρα, στα ορυχεία της Δύσης, στην κατασκευή του σιδηροδρόμου και στα υφαντουργεία της Νέας Αγγλίας.

Αν εξαιρέση κανείς το πολύ έν είκοσι επί τοις εκατόν, όλους τους άλλους Έλληνες της Αμερικής ημπορεί [...] να τους φαντασθή με την σκαπάνη και με το πτυάριον εις τας σιδηροδρομικάς γραμμάς, με τον λύχνον του μεταλλωρύχου εις τα ανήλια βάθη της γης, με τον πέλεκυν του υλοτόμου εις τα δάση, με το overall του βιομηχανικού δημιουργού εις τα εργοστάσια και όπου αλλού η Αμερικανική επιχειρηματικότητα απασχολεί βραχίονας στιβαρούς διά την δημιουργίαν έργων και δολλαρίων

συνόψιζε την κατάσταση το μηνιαίο περιοδικό *Ατλαντίς* της Νέας Υόρκης.²² Οι φωτογραφίες των εργατών που συνόδευαν το σχετικό αφιέρωμα αντικατοπτρίζουν μια κοινοβιακή καθημερινότητα, καθορισμένη από την κοινή εθνοτική καταγωγή και προσανατολισμένη στην επιβίωση. Σε κανένα σημείο δεν υπήρχε μνεία εργατικής οργάνωσης ή συλλογικής διεκδίκησης – μονάχα το σύνθημα υπονοούμενο για την εργοδοτική προτίμηση σε αυτούς που «δεν είναι και πολύ απαιτητικοί εις το ημερομίσθιον».

²¹ H.P. Fairchild, *Greek Immigration to the United States*, ό.π., σ. 117.

²² «Έλληνες εργάται εις την Αμερικήν», *Μηνιαία Εικονογραφημένη Ατλαντίς*, Απρίλιος 1912, σ. 15-17.



«Ψωμί ή Επανάσταση». Διαδήλωση των Industrial Workers of the World στη Νέα Υόρκη, 12 Απριλίου 1914 (Library of Congress).

«Εργάτες του κόσμου, ενωθείτε!»

Η ορμητική είσοδος του κόσμου της μεταναστευτικής εργασίας στο προσκήνιο του εργατικού κινήματος τροποποίησε ριζικά την εικόνα. Ανάμεσα στο 1912 και στο 1914 ένα πρωτοφανές κύμα διαμαρτυρίας μετασχημάτισε απόμακρα και γνώριμα τοπωνύμια σε επίκεντρα παρατεταμένων συγκρούσεων και εργατικών διεκδικήσεων. Στο Λόουελ και το Λόρενς της Μασαχουσέτης, στο Γκρέις Χάρμπορ του Σιάτλ, στο Λάντλου του Κολοράντο, στο πλέγμα των ορυχείων χαλκού του Μίσιγκαν, στο Πάτερσον του Νιου Τζέρσεϊ, χιλιάδες μετανάστες εγκατέλειψαν τη δουλειά τους, συγκρότησαν πολυεθνικές επιτροπές και συμπορεύτηκαν με τους φλογερούς ρήτορες και τις ριζοσπαστικές πρακτικές δράσης εργατικών οργανώσεων όπως οι Βιομηχανικοί Εργάτες του Κόσμου (Industrial Workers of the World-IWW).

Επρόκειτο για εξέλιξη πρωτοφανή. Οι πρωταγωνιστές των εργατικών διεκδικήσεων ήταν οι ίδιοι άνθρωποι που για χρόνια είχαν περιγραφεί, στις σελίδες του εργατικού και σοσιαλιστικού τύπου, ως ανίκανοι να αντιληφθούν την αξία και τη λογική της συλλογικής οργάνωσης και διεκδίκησης. Τα γεωγραφικά σημεία που έως τότε είχαν γνωρίσει τον καθημερινό ανταγωνισμό διαφορετικών κοινοτήτων μετατρέπονταν σε τόπους πειραματισμού γύρω από τη δυνατότητα και τις πρακτικές της οργάνωσης, υπό το σύνθημα «Εργάτες του κόσμου, ενωθείτε!». Στην αναζήτηση αυτή, οι μεταναστευτικές κοινότητες προσκόμιζαν το υψηλό αίσθημα αλληλεγγύης μεταξύ των μελών τους. Στα υφαντουργεία της Νέας Αγγλίας, η μεγάλη απεργία των εννέα εβδομάδων, το 1912, είχε ξεκινήσει από μια αυθόρμητη διαμαρτυρία Ιταλών εργατών και εργατριών ενάντια στην ελάττωση των ωρών εργασίας, που με τη σειρά της θα σήμαινε μείωση των ήδη πενιχρών ημερομισθίων. Η επιτυχία της απεργίας προϋπέθετε τη συμμετοχή και άλλων κοινοτήτων, που αποτελούσαν την πλειονότητα των εργατών και εργατριών σε άλλες μονάδες. Οι πρόχειρες ορθόδοξες εκκλησίες φιλοξένησαν πολυπληθείς συγκεντρώσεις κατά τις οποίες οι απεργοί απευθύνθηκαν, μέσω μεταφραστών, στους συναδέλφους τους. Το αποτέλεσμα ήταν η απόφαση χιλιάδων Ελλήνων εργατών να απέχουν από τη δουλειά τους.²³ Η γλώσσα της εργατικής διαμαρτυρίας τόνιζε την ενότητα που δημιουργούσε η εθνοτική κινητοποίηση, όπως στο παράδειγμα των στίχων ενός δημοφιλούς σκοπού των Βιομηχανικών Εργατών του Κόσμου:

*In the good old picket line, in the good old picket line
the workers are from every place, from nearly every clime;
the Greeks and Poles are out so strong and the Germans all the time
but we want to see more Irish in the good old picket line.*²⁴

Τι ήταν αυτό που μετέτρεπε τους ανίδεους μετανάστες του χτες –τους «αγύμναστους καραβανοφόρους» των «εργατικών ζητημάτων», όπως

²³ «Lowell. 10.000 Greeks Willing to Join IWW», *Christian Science Monitor*, 11 Μαρτίου 1912, σ. 1.

²⁴ Joyce L. Kornbluh, *Rebel Voices: An IWW Anthology*, University of Michigan Press, Ann Arbor 1964, σ. 179-180.

τους αποκαλούσε, κάπως σκωπτικά, ένας επαναπατρισμένος σοσιαλιστής μετανάστης- σε αποφασισμένους απεργούς;²⁵ Είναι, νομίζω, εξαιρετικά δύσκολο να διακρίνει κανείς ένα και μόνο καθοριστικό αίτιο που πυροδότησε τόσα πολλά και τόσο διασπαρμένα γεωγραφικά επεισόδια εργατικών διαμαρτυριών. Όπως συμβαίνει συχνά, η τυχαιότητα έπαιξε εξίσου σημαντικό ρόλο με τους προσεκτικούς σχεδιασμούς των ριζοσπαστικών εργατικών σωματείων. Ένα εργατικό ατύχημα, μια αδικία στη ζύγιση της παραγωγής, μια μείωση ημερομισθίου λειτουργούσαν ως θρυαλλίδα για την απελευθέρωση της συσσωρευμένης δυσαρέσκειας.

Ένας ηλικιωμένος εργάτης χτύπησε το πόδι του και βογκούσε μέρα και νύχτα. Παρακαλέσαμε την εταιρεία τρεις φορές να πάνε τον γέροντα στο νοσοκομείο, αλλά δεν έκαναν τίποτα. Συνεδριάσαμε και αποφασίσαμε να παραιτηθούμε προτού κάποιος άλλος χτυπήσει χειρότερα - κι αυτό κάναμε και οι σαράντα

έγραφε ένας Έλληνας εργάτης στα ορυχεία της Γιούτα, περιγράφοντας τα αλυσιδωτά γεγονότα που οδήγησαν, τον Μάρτιο του 1912, στην κήρυξη μιας μαχητικής απεργίας στην περιοχή.²⁶ Όταν η ομάδα των εργατών αποφάσιζε να παραιτηθεί, πιθανότατα δεν γνώριζε το σύνθημα των δραστήριων συνδικαλιστών των IWW: «Αν τραυματιστεί κάποιος από εμάς, είναι σα να τραυματιζόμαστε όλοι μας»· με την πράξη τους, όμως, υλοποιούσαν την ουσία του.

Ο κύκλος της εργατικής αναταραχής κράτησε δύο χρόνια. Τα διαδοχικά απεργιακά ξεσπάσματα, ανάμεσα στους πρώτους μήνες του 1912 και το καλοκαίρι του 1914, συνιστούν ένα ξεχωριστό επεισόδιο στην ιστορία του αμερικανικού εργατικού κινήματος. Αφενός, ο πρωταγωνιστικός ρόλος των μεταναστών κλόνισε τις παραδεδομένες αντιλήψεις για το αδύνατο της συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργατών που

²⁵ Αλέξανδρος Κρίκος, *Η θέσις του ελληνισμού εν Αμερική. Ελληνισμός - Αμερικανική κοινωνία. Κατεύθυνσις αυτού*, Αφοί Μπλαζουδάκη, Αθήνα 1915, σ. 9.

²⁶ Louis Lingos, Greek Archives, University of Utah, 23.3.1912, στο Louis Cononelos, *In Search of Gold Paved Streets: Greek Immigrant Labor in the Far West, 1900-1920*, AMS Press, Νέα Υόρκη 1989, σ. 157.



Τα παιδιά των απεργών του Λόρενς στους δρόμους της Νέας Υόρκης, 19 Φεβρουαρίου 1912 (Library of Congress).

προέρχονταν από τη Νότια και την Ανατολική Ευρώπη. Αφετέρου, στις απεργιακές φρουρές και στις μαχητικές διαδηλώσεις της περιόδου αυτής, διαμορφώθηκαν δραστήριοι πυρήνες μεταναστευτικού ριζοσπαστισμού, οι οποίοι, με τη σειρά τους, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην ιστορική πορεία της αμερικανικής Αριστεράς. Προς το παρόν, το πιο εντυπωσιακό στην εκδίπλωση της εργατικής διαμαρτυρίας ήταν η διασπορά και ο αλυσιδωτός της χαρακτήρας. Από απομακρυσμένα γεωγραφικά σημεία, από διαφορετικούς κλάδους, με ανόμιες συνθήκες εργασίας, αναδυόταν το κοινό σύνθημα της «οργάνωσης» και το αίτημα της άμεσης βελτίωσης των συνθηκών εργασίας. Δεν θα συναντήσουμε, εδώ, ένα κεντρικά οργανωμένο σχέδιο ή ένα δεσπόζον γεγονός, όπως για παράδειγμα μια οικονομική κρίση ή μια ορατή μεταβολή στην παραγωγική διαδικασία. Τα αίτια της αναταραχής ανάγονται

στη συσσωρευμένη δυσaréσκεια για μια εργατική καθημερινότητα που βασιζόταν στη συστηματική, στα όρια της φυσικής εξάντλησης, εκμετάλλευση της ανθρώπινης εργασίας. Η είδηση της απεργίας στα υφαντουργεία της Νέας Αγγλίας, την άνοιξη του 1912, ήταν το πρώτο πλακίδιο σε ένα ντόμινο, όπου το ένα επεισόδιο διαδεχόταν το άλλο.

Στη διαδοχή αυτή, σημαντικός ήταν ο ρόλος των ριζοσπαστικών εντύπων και οργανώσεων. Πρόθυμοι ανταποκριτές και μαχητικοί συνδικαλιστές ακολουθούσαν τις πληροφορίες για το ξέσπασμα μεταναστευτικών διαμαρτυριών, έφταναν στο σημείο της αναταραχής και στη συνέχεια φρόντιζαν για την αναπαραγωγή της είδησης. Οι σελίδες του *International Socialist Review* μετέδιδαν παραστατικά επεισόδια από τους τρόπους οργάνωσης των απεργών και κινητοποιούσαν τους αναγνώστες τους για τη δημιουργία επιτροπών αλληλεγγύης. Με τον τρόπο αυτό, η βιομηχανική αναταραχή έφτανε στα αστικά κέντρα. Σε ένα διάσημο επεισόδιο, ριζοσπάστες διανοούμενοι και συνδικαλιστές στην πόλη της Νέας Υόρκης υποδέχτηκαν στον σιδηροδρομικό σταθμό δεκάδες ανήλικους από τις κοινότητες των υφαντουργών της Νέας Αγγλίας. Ήταν μια κίνηση ουσιαστική, καθώς απάλλασε τις οικογένειες των απεργών από το κόστος και την έγνοια της ανατροφής των παιδιών. Ταυτόχρονα, ο συμβολισμός της ήταν ισχυρός. Η διαδήλωση των ανηλίκων, πλαισιωμένη από συνθήματα και σημαίες, υπογράμμιζε την ορμητική είσοδο των νέων μεταναστών στο προσκήνιο της αμερικανικής κοινωνικής ζωής.

Από την πλευρά τους, οι μεταναστευτικές σοσιαλιστικές οργανώσεις αναλάμβαναν να μεταφέρουν το μήνυμα της γενικευμένης εργατικής αφύπνισης στα αντίστοιχα εθνικά ακροατήρια. «Ω του θαύματος! Η αίθουσα επληρώθη. Παρήσαν έως 300».²⁷ Ο γραμματέας του Συνδέσμου των Εργατικών Τάξεων της Ελλάδος στο Σαν Φρανσίσκο δεν μπορούσε να συγκρατήσει τον ενθουσιασμό του. Στις 31 Μαρτίου του 1912 εκατοντάδες μετανάστες είχαν ανταποκριθεί στην πρόσκληση των Ελλήνων σοσιαλιστών της πόλης για μια συζήτηση με θέμα τις εξελίξεις στη βορειοδυτική ακτή των Ηνωμένων Πολιτειών. Εκεί, στην περιοχή του Γκρέις Χάρμπορ, Έλληνες και Φιλανδοί, που δούλευαν άορατοι

²⁷ «Ειδήσεις από τους Κλάδους του Συνδέσμου: Άγιος Φραγκίσκος, Καλιφορνία, Αμερική», *Έρευνα*, 3 Ιουνίου 1912, σ. 3.

μέσα στα χαώδη δάση και τα μεγάλα υλοτομεία, είχαν συμπορευθεί με το τοπικό μαχητικό εργατικό συνδικάτο. Μέχρι πρότινος, τίποτα δεν προϊδέαζε για το ότι οι νεοφερμένοι Έλληνες εργάτες θα μπορούσαν να πρωταγωνιστήσουν στη σύγκρουση με τους ιδιοκτήτες των υλοτομικών μονάδων, τις τοπικές αρχές και κυρίως τις ένοπλες ομάδες που λειτούργουσαν υπό την προστασία τους. Ύστερα από μερικές εβδομάδες η τάξη αποκαταστάθηκε. Εκατοντάδες απεργοί και οι αγκιτάτορες των περιφημων IWW επιβιβάστηκαν βίαια σε τρένα και εγκατέλειψαν την περιοχή. Η «ελληνική απεργία των Βιομηχανικών Εργατών του Κόσμου» είχε ηττηθεί, αλλά ο απόηχός της ήταν αρκετός για να συγκινήσει πολλούς σε διαφορετικά γεωγραφικά σημεία.²⁸

Έως εκείνη τη στιγμή, οι δραστηριότητες των σοσιαλιστών του Σαν Φρανσίσκο εξαντλούνταν σε συζητήσεις στο καφενείο Η Ανόρθωσις, στην ανάγνωση του ελληνικού σοσιαλιστικού τύπου και στην αποστολή εμβασμάτων στον Σύνδεσμο των Εργατικών Τάξεων της Ελλάδος, στην Αθήνα. Όπως μαρτυρεί η επιστολή τους στην Έρευνα, η προσέλευση σε εκείνη τη συγκέντρωση ξεπέρασε τις προσδοκίες τους. Δεν ήταν όμως μόνο αυτό. Οι ομιλητές, για πρώτη φορά, δεν προέρχονταν από τις στενές τάξεις των Ελλήνων σοσιαλιστών της πόλης. Οι εκατοντάδες συγκεντρωμένοι μετανάστες άκουσαν τον Austin Lewis και την Caroline Nelson, δύο επιφανείς διανοούμενους της Αριστεράς, να μιλούν «επί αρκετήν ώραν περί ελληνικής ιστορίας και περί του εργατικού ζητήματος», παροτρύνοντας τους Έλληνες να ενταχθούν στα εργατικά σωματεία της πόλης. Η αισιοδοξία σπάνια έλειπε από τους σοσιαλιστές της εποχής, και ο ανταποκριτής της Έρευνας δεν αποτελούσε την εξαίρεση του κανόνα. Αναλογιζόμενος τις απεργιακές κινητοποιήσεις που πλήθαιναν, παρατηρώντας τη φτώχεια στους δρόμους του Σαν Φρανσίσκο και το ενδιαφέρον των μέχρι πρότινος απαθών μεταναστών για τις σοσιαλιστικές ιδέες, κατέληγε στην επιστολή του: «Απειλείται επανάστασις από ημέραν εις ημέραν».²⁹

²⁸ Philip J. Dreyfus, «The IWW and the Limits of Inter-ethnic Organizing. Red, Whites and Greeks in Grays Harbor, Washington, 1912», *Labor History* 38, 4 (φθινόπωρο 1997), σ. 450-470.

²⁹ «Ειδήσεις από τους Κλάδους του Συνδέσμου», ό.π.



«Καταργήστε την παιδική εργασία»: η αμερικανική σημαία στα χέρια των νεαρών διαδηλωτριών, με τα συνθήματα στα αγγλικά και στα εβραϊκά. Νέα Υόρκη, Πρωτομαγιά 1909 (Library of Congress).

Η ημέρα αυτή δεν ήρθε. Πολλοί όμως ήταν εκείνοι που συμμερίζονταν την προσδοκία του Έλληνα σοσιαλιστή από το Σαν Φρανσίσκο. Η μαχητικότητα των απεργών, καθώς και η προθυμία τους να ακούσουν τη φωνή των ριζοσπαστικών συνδικάτων και να έρθουν σε επαφή μαζί τους ήταν ασφαλείς δείκτες προς αυτή την κατεύθυνση. Οι μεταναστευτικές απεργίες είχαν φέρει στο προσκήνιο το κοινωνικό ζήτημα. Τον Μάρτιο του 1912 οι δεκάδες ανήλικοι μετανάστες που παρουσιάστηκαν στην επιτροπή του Κογκρέσου, η οποία διερευνούσε την πρόσφατη απεργία στα υφαντουργεία της Νέας Αγγλίας, έδωσαν σάρκα και οστά στους αριθμούς των στατιστικών για την εργατική καθημερινότητα στην περιοχή.³⁰ Παρακινημένοι από τον πρόεδρο της επιτροπής «να

³⁰ United States Congress, House Committee on Rules, *The Strike at Lawrence, Mass. Hearings before the Committee on Rules of the House of Representatives on House Resolutions 409 and 433*, March 2-7, 1912, Government Printing Office, Ουάσιγκτον 1912.

μιλούν πιο δυνατά»), ο δεκαπεντάχρονος Charles Casiersky, η δεκατετράχρονη Victoria Wennaryzk και η δεκαεξάχρονη Rosary Contarino απαντούσαν στις ερωτήσεις, περιγράφοντας τους όρους της παιδικής εργασίας και την ταύτιση της οικογενειακής ζωής με τη ζωή στο εργοστάσιο. Οι καταθέσεις των νεαρών μεταναστών διακρίνονται από τον σαρκασμό («Θα έλεγα πως όχι»), απάντησε ο δεκατετράχρονος Λιθουανός John Boldelar στην ερώτηση αν το σπίτι τους διέθετε μοκέτες) και την αποπλιστική σκληρότητα της στεγνής περιγραφής. Η δεκατετράχρονη Camella Teoli, με άχρωμη φωνή, αφηγήθηκε πώς μια βλάβη στην υφαντική μηχανή διέλυσε τμήμα του κρανίου της, πώς νοσηλεύθηκε για επτά μήνες και πώς δούλευε εκ νέου, προκειμένου να συμπληρώσει το οικογενειακό εισόδημα.

Στις περιγραφές αυτές, όπως και στη μαχητικότητα των μεταναστών στις απεργιακές φρουρές, οι σοσιαλιστές διέκριναν το αναπόδραστο της ιστορικής εξέλιξης προς την επαναστατική τομή. Το έως τότε ακανθώδες ερώτημα της πολυεθνικής και πολυφυλετικής σύνθεσης της αμερικανικής μισθωτής εργασίας φάνταζε να εξανεμίζεται εξαιτίας της μετασχηματιστικής δύναμης του αμερικανικού καπιταλισμού. «Ο μονοπωλιακός καπιταλισμός δημιουργεί ένα νέο προλεταριάτο», έγραφε εντυπωσιασμένος, από τη Νέα Υόρκη, ο ιταλικής καταγωγής κομμουνιστής Louis Fraina. Και συνέχιζε:

Η ομοιότητα στην εκμετάλλευση δημιουργεί συναδελφικό πνεύμα και, σε συνδυασμό με την επιτελική θέση της ανειδίκευτης εργασίας στην παραγωγή, την καθιστά επαναστατική δύναμη. Η προπαγάνδα μας, οι οργανωτικές μας προσπάθειες πρέπει να αναγνωρίσουν το γεγονός αυτό: η ανειδίκευτη εργασία κυριαρχεί. Και όταν η ανειδίκευτη εργασία στη χαλυβουργία επαναστατήσει, όταν η βασική αυτή βιομηχανία νιώσει την τανάλια της Επανάστασης, τότε ο Καπιταλισμός θα ταραχτεί συθέμελα.³¹

Η δυναμική των IWW επέτεινε τη βεβαιότητα αυτή. Η ριζοσπαστική συνδικαλιστική λογική τους βρισκόταν στον αντίποδα της συντεχνιακής

³¹ Louis Fraina, «The Call of the Steel Worker», *International Socialist Review*, Αύγουστος 1913, σ. 84.

AFL, προτάσσοντας την ανάγκη οργάνωσης των ανειδίκευτων εργατών και την άμεση πολιτικοποίηση του αγώνα τους. Οι IWW δεν κατατάσσονταν στα παραδοσιακά ρεύματα του εργατικού και επαναστατικού κινήματος· ο λόγος τους ήταν ένα αμάλγαμα άμεσης δράσης, εργατικής αυτενέργειας και ενατένισης μιας βιομηχανικής συμπολιτείας, στην οποία τα εργατικά συνδικάτα του παρόντος θα λειτουργούσαν ως πυρήνες οργάνωσης της νέας κοινωνικής ζωής. Όπως δήλωναν παραστατικά στο μανιφέστο τους, μοναδικός στόχος της εργατικής δράσης όφειλε να είναι η παράλυση της οικονομικής παραγωγής. Η εξέλιξη αυτή θα οδηγούσε «εν τη φύσει των πραγμάτων» στην κατάρρευση του πολιτικού συστήματος που στηριζόταν στην καπιταλιστική οικονομία, ανοίγοντας έτσι τον δρόμο σε μια «Βιομηχανική Δημοκρατία», στηριγμένη στην εκλογή αντιπροσώπων από τα εργατικά συνδικάτα.³² Ο δυναμισμός, η ανεξαρτησία και η επινοητικότητα των IWW τους καθιστούσαν έναν αστάθμητο παράγοντα. Πολλοί στην Αριστερά και στο εργατικό κίνημα γοητεύονταν από τη δράση τους· άλλοι, πάλι, καθόλου. «Κηρύσσουν την αναρχία και όχι τον συνδικαλισμό», δήλωνε έμπλεος ανησυχίας ο πρόεδρος της AFL, τη στιγμή που οι Ιταλοί εργάτες στο Λόουελ τον επιβεβαίωναν, καθώς πορεύονταν υπό το σύνθημα «Ούτε Θεός Ούτε Αφέντης».³³

Τσάροι, σκλάβοι και αμερικανικές σημαίες

Η απήχηση των IWW στις απεργίες της περιόδου αυτής ανατροφοδοτούνταν από τη μοναδική τους ικανότητα να ανιχνεύουν τις εστίες της εργατικής αναταραχής και την ετοιμότητά τους να παρέχουν πρακτικές οργάνωσης και ερμηνευτικά σχήματα που αντιστοιχούσαν στις εμπειρίες των μεταναστών. Ο άμεσος και ταξικά φορτισμένος λόγος τους εικονοποιούσε την αντίθεση κεφαλαίου και εργασίας, ενώ καταδείκνυε την απεριόριστη δύναμη της μισθωτής εργασίας. Στο έδαφος

³² Τα παραθέματα από τη μοναδική ελληνική μετάφραση του βασικού κειμένου των IWW, η οποία κυκλοφόρησε μετά το 1920, όταν η οργάνωση είχε πλέον παρακμάσει: *Τι είναι το IWW. Οι αρχαί του, οι σκοποί του, οι μέθοδοί του*, Σικάγο 1920.

³³ United States Congress, House Committee on Rules, *The Strike at Lawrence Mass.*, ό.π., σ. 86.

αυτό, οι περιοδεύοντες ρήτορες και οργανωτές των IWW προέκριναν την καταστροφή των μέσων παραγωγής, τη βίαιη παρεμπόδιση των απεργοσπαστών και την επιβολή συνθηκών εργατικού ελέγχου στους χώρους της απεργίας. Η αποφασιστικότητα αυτή φάνταζε λογική και αντίστοιχη των συνθηκών ελέγχου και πειθάρχησης που βίωναν οι μετανάστες. Στον απόηχο της καταστολής της απεργίας του Λάντλουου, ένα στέλεχος της επιχείρησης κατέθετε για το πώς οι «βετεράνοι των Βαλκανικών Πολέμων», υπό την επιρροή των ριζοσπαστικών συνδικάτων, «πίστευαν πραγματικά ότι τα ορυχεία τούς ανήκαν και ότι η οργάνωση που τους στήριζε ήταν τόσο ισχυρή, ώστε θα έμεναν ατιμώρητοι για τις πράξεις βίας τις οποίες διέπρατταν».³⁴

Οι επικριτές της βιαιότητας των απεργών συνήθως παρέβλεπαν μια σοβαρή διάσταση: τη σκληρότητα της εργατικής καθημερινότητας πριν από το ξέσπασμα της απεργίας. Στα ορυχεία των δυτικών πολιτειών οι χιλιάδες μετανάστες έμεναν απομονωμένοι σε παραπήγματα και βρίσκονταν καθημερινά αντιμέτωποι με εξαιρετικά αντίξοες πραγματικότητες, οι οποίες σχετίζονταν με τη φύση της δουλειάς τους, τις κλιματολογικές συνθήκες και την ποιότητα των αυτοσχέδιων καταυλισμών στους οποίους ζούσαν. Τα εργατικά ατυχήματα ήταν συχνά, ενώ η απόσταση από τις οργανωμένες νοσηλευτικές μονάδες τα καθιστούσε, πολλές φορές, θανατηφόρα. Η απουσία των πολιτειακών αρχών αναδείκνυε τους ένοπλους εργοδηγούς σε απόλυτους άρχοντες της καθημερινότητας και τροφοδοτούσε, όπως ήταν αναμενόμενο, προστριβές, παράπονα και υπόκωφες συγκρούσεις. Την εικόνα αυτή συμπληρώνει μία ακόμα, κρίσιμη λεπτομέρεια: τα καταστήματα και τα ενοικιαζόμενα παραπήγματα ανήκαν κατά κανόνα στους εργοδότες. Κατά συνέπεια, σημαντικό τμήμα των εργατικών αμοιβών επέστρεφε στο ταμείο τους με διάφορες αφορμές: για ενοίκιο, για προμήθειες, για υπηρεσίες. Επρόκειτο για έναν ιδιότυπο εγκλωβισμό, στον οποίο τα όρια ανάμεσα στην ελεύθερη πώληση της εργατικής δύναμης και την καταναγκαστική εργασία συχνά ήταν δυσδιάκριτα. Κατά συνέπεια, ο ξεσηκωμός των εργατών αποτελούσε μια πράξη διεκδίκησης της ατομικής και της συλλογικής τους ελευθερίας.

³⁴ L. Cononelos, *In Search of Gold Paved Streets*, ό.π., σ. 208.